

Over de Duitse boomcultus en aanverwante zaken

De Eltener Friedensbaum

Mein Freund der Baum ...

Terwijl ik dit schrijf, speelt het melancholische stemgeluid van Alexandra in mijn hoofd.

Mein Freund der Baum ist tot. Er fiel im frühen Morgenrot (1968)

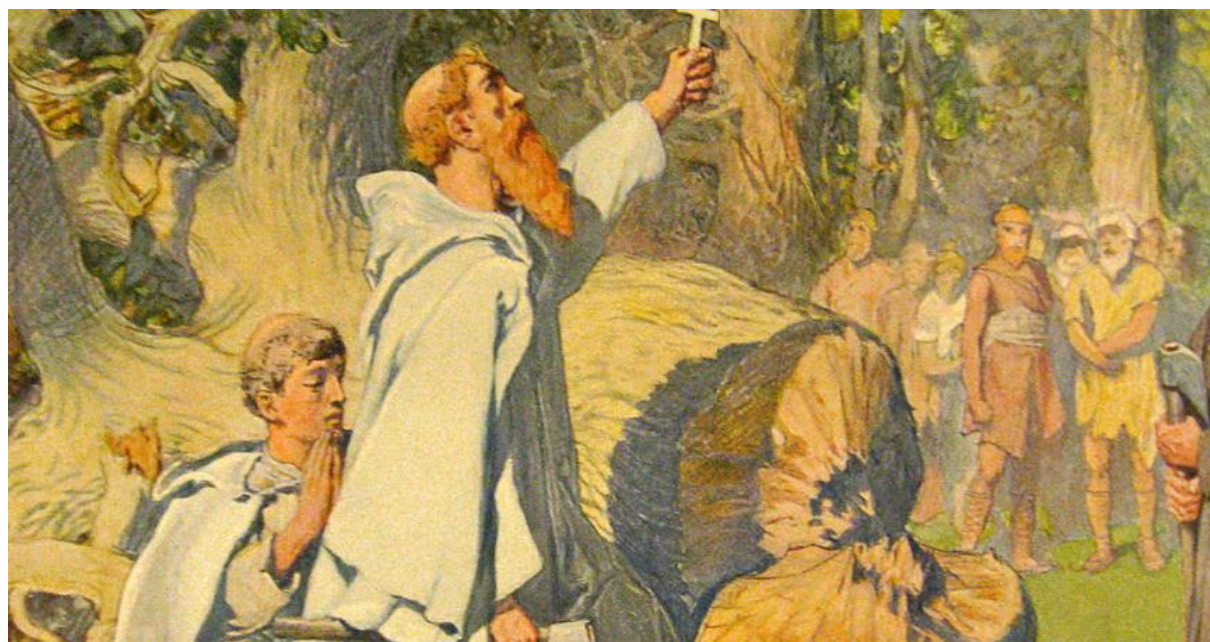
<https://www.youtube.com/watch?v=bADHWv-EDF8>

Een jaar nadat Alexandra dit lied uitbracht, viel zij zelf in het morgenrood bij een nooit helemaal opgehelderd verkeersongeval. Alleen de bomen ter plaatse kunnen de toedracht navertellen, zoals menige monumentale boom in Duitsland verhalen zou kunnen vertellen.

Duitsers hebben iets met bomen: Eeuwenoude *Gerichts-, Körner-, Luther-, Goethe-, Schiller-, Tanz-, Wotans- en Kaiserlinden, Jahns-, Russen-, Königs-, Sedan-, Körner- en Femeichen, Henkers- en Friedensbäume*, een *Marienbaum* en *Maibäume* vullen in Duitsland legenden, zijn met oeroude tradities

verbonden, sieren dorpspleinen, markeren kruisingen van veldwegen of verrijzen onverwacht op een open plek in het bos. Het is ongetwijfeld de Keltisch-Germaanse cultuurinvloed die voorleeft in de Duitse omgang met markante bomen.

Bonifatius en zijn christelijke medestrijders hebben dat er niet uit kunnen drijven. Kon de heilige in het Hessische Geismar nog ongestraft een Wodanseik vellen, bij de nog bijna volledig heidense Friezen werd hij alsnog afgestraft voor zijn wrevelaad. Bij Dokkum overschreed Bonifatius de Germaanse Rubicon. Ik sluit overigens niet uit, dat verdwaalde Oost-Friezen hem daar de schedel insloegen.

Ook bij ons in Elten staat op het Marktplaats een imposante Lindeboom. Hij staat er al 145 jaar. Ik vraag mij af hoeveel dorpsgenoten weten, waarom die boom daar midden op het plein min of meer in de weg staat, vooral op zondag als zich steevast een invasie 'Holländer' meester maakt van het plein op jacht naar *frische Brötchen*, ook al komen deze waarschijnlijk uit een fabriek in Warschau en worden ze ter plekke slechts afgebakken. De Hollanders staan er graag voor in de rij.

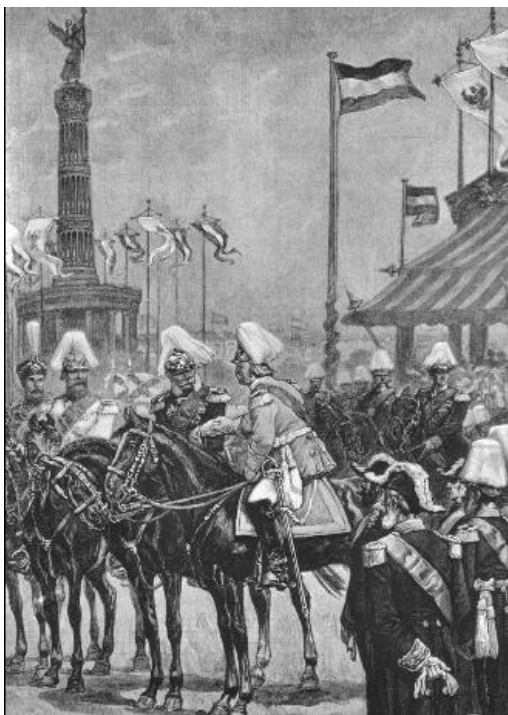
De Friedensbaum in Elten (1872)

Deze imposante Lindeboom is echter niet zo onschuldig als de aanduiding *vredes-linde* doet vermoeden. Sinds 1872 herinnert deze boom aan de smadelijke nederlaag van de Fransen twee jaar daarvoor bij Sedan tegen een Duits leger onder aanvoering van de Pruisische koning Wilhelm I, waarbij niet alleen 100.000 Franse soldaten, maar ook de Franse keizer Napoleon III gevangen werden genomen.

De daarop volgende proclamatie van de Pruisische koning Wilhelm I tot Duits keizer op 18 januari 1871 leek een goede aanleiding om deze dag tot nationale feestdag te verheffen, maar op die dag werd in Berlijn al gevierd, dat de keurvorst van Brandenburg zichzelf in 1701 de Pruisische koningskroon opzette.

Er gingen daarom steeds meer stemmen op om in plaats daarvan de 2e september, de dag van de Franse capitulatie na de slag bij Sedan, tot jaarlijks terugkerende feestdag te bestempelen, maar de keizer weigerde ook daaraan mee te werken. Voor hem was de vrede van 10 mei 1871 eerder aanleiding tot een nationale feestdag. Gevoed door nationalistische Duitse krachten groeide de Sedan-dag desondanks uit tot een officiële feestdag, een dag waarop overal 'vredesbomen' werden geplant en waarop monumenten voor de *Krieger* werden ingewijd.

Zo verrees op 2 september 1872 een 'vredesboom' op de Eltener Markt, als totempaal voor de viering van de overwinning op Fransen. De festiviteiten werden al op de vooravond ingeluid met het zingen van patriottische liederen, het ontsteken van vreugdevuren en het luiden van de kerkklokken. De ochtend daarop marcheerden veteranen door het versierde dorp naar de kerk waar de *Krieger* werden geëerd, die de overwinning hadden bevochten en die voor een deel hun leven hadden opgeofferd voor vaderland. Het ochtendprogramma omvatte dan ook een gezamenlijk gebed voor de dode zielen. De middag had eerder een feestelijk karakter met muziek, dans, volksvermaak, prijs-schieten, prijskegelen, onder het zingen van vaderlandse liederen.

Een jaar later wijdde de keizer op de Sedandag in Berlijn de *Siegestsäule* (overwinningszuil) in. Deze was gedecoreerd met tijdens de oorlogen tegen Denemarken, Oostenrijk en Frankrijk buitgemaakte kanonslopen. Op de sokkel waren reliëfs aangebracht met taferelen uit de drie verenigingsoorlogen, die in 1945 in Berlijn nog steeds als zo smadelijk voor de Franse bezettingsmacht werden ervaren, dat ze naar

Parijs werden getransporteerd. Als het aan de Fransen had gelegen was de complete zuil opgeblazen, maar daar gingen de Amerikanen en de Britten niet mee akkoord. Pas in 1978 heeft de Franse president Mitterrand de reliëfs teruggegeven ter gelegenheid van de viering van het 750-jarige bestaan van Berlijn.

Fragment van één van de vier omstreden reliëfs op de sokkel van de Siegestsäule.

Nadat Keizer Wilhelm in 1888 door zijn kleinzoon Wilhelm II was opgevolgd veranderde het karakter van de feestelijkheden. Wilhelm II identificeerde zich meer met zijn rol als Duits keizer dan zijn grootvader. De viering van de stichting van het 2^e Duitse keizerrijk kwam meer op de voorgrond.

Omstreeks 1900 nam de belangstelling voor de viering van de Sedan-dag af. In 1895 en in 1910 kreeg de overwinning op de Fransen nog extra aandacht ter gelegenheid van het 25-en 40-jarige jubileum ervan. Toch nam de Duitse kroonprins zelfs nog in 1917 tijdens de Eerste Wereldoorlog op de Sedan-dag een militaire parade af in het bezette Sedan.

Nadat de keizer was afgetreden en naar Nederland gevlucht, werd de Sedan-dag in 1919 formeel als niet meer actueel afgeschaft. Voor keizergetrouwen (de adel, Pruisische officieren en ambtenaren) bleef de Sedan-dag echter nog lang een memorabele dag.

Intocht van de zegevierende Pruisische troepen in Berlijn na de overwinning op Frankrijk in de Frans-Duitse oorlog.

In 1911 verklaarde het Pruisische Rode Kruis 16 juni, de dag van de terugkeer van de zegevierende Pruisische troepen uit Frankrijk, tot Korenbloemendag. Met de verkoop van ansichtkaarten en kunstkorenbloemen werd door *Kriegervereine* (verenigingen van oud-strijders) geld ingezameld voor zieke en gebrekkige veteranen. De korenbloem was de voorkeursbloem van de in 1810 overleden geliefde koningin Luise, de moeder van keizer Wilhelm I. Deze bloem had in Pruisen de status van nationale Pruisische bloem, die tevens symbool voor *Deutschtum* stond.

Koningin Luise

De sociaaldemocraten moesten niets hebben van al dat patriottische gedoe, al evenmin van de verheerlijking van oorlog en militarisme. Zij maakten zich eerder sterk voor internationale solidariteit van de proletariërs. Demonstratief vierden zij op 18 maart de dag van de opstand van de Parijse commune in 1871.

In 1889 werd in Elten een lokale *Kriegerverein* opgericht - niet met de Duitse, maar met de Pruisische driekleur in het vaandel.

De krijgshaftige term *Kriegerverein* in plaats van veteranenvereniging klinkt tamelijk Pruisisch-militaristisch, maar wij kennen in onze taal ook het woord *oud-strijder* voor de tegenwoordig gangbaardere aanduiding *oorlogsveteraan*.

Voor- en achterzijde van het verenigingsvaandel

Zo 'n oorlogsveteranenvereniging hield zich bezig met zorg voor oorlogsinvaliden en met eerbetoon voor gevallen kameraden, maar had ook de status van gezelligheidsvereniging voor conservatieve gelijkgestemde patriotten, die maximaal 5 maal per jaar een feest mocht organiseren, éénmaal uiteraard ter gelegenheid van de Sedan-dag, maar bijvoorbeeld ook ter gelegenheid van de verjaardag van de keizer. Zo was de Eltense *Kriegerverein* ook verantwoordelijk voor de organisatie van een feest ter gelegenheid van de installatie van een nieuwe dorpsburgemeester.

Van 15 tot 17 juni 1907 (rond de dag van de triomfantelijke terugkeer van de Pruisische troepen in Berlijn in 1871) nam de Eltense vereniging de organisatie op zich van een feest voor de koepel van oud-strijdersverenigingen uit het Nederrijng gebied. Bij die gelegenheid werd een concert van militaire muziek ten gehore gebracht, er werd geëxerceerd met begeleidend kanongebulder en 's avonds was er twee maal bal.

Dit soort verenigingen was doorgaans uiterst conservatief. Ook nadat de keizer in 1918 was afgetreden, bleven ze trouw aan het vorstenhuis. Daar de sociaaldemocraten zich tegen het overtrokken patriottisme en militarisme van deze oud-strijdersverenigingen hadden afgezet, waren zij niet welkom in dit soort verenigingen en al evenmin bij de feestelijkheden. Soldaten, die zich met de sociaaldemocratie inlieten, konden in de ogen van de *Krieger* nooit een eed op het vaandel afleggen en werden daarom als onwaardig beschouwd om lid te worden van de vereniging. Op een gegeven moment werd de strijd tegen de sociaaldemocratie zelfs tot hoofddoel van de vereniging. *Duits leven en Duits denken* was het devies, zoals Heinrich Mann dat in 1912 zo indringend heeft beschreven in zijn roman *Der Untertan*.

In 1921 stond de Eltense *Kriegerverein* op het perron van het Eltense station, om de laatste eer te bewijzen aan de in 1921 in Doorn overleden Duitse keizerin Auguste Viktoria bij de overbrenging van haar stoffelijke resten naar haar graf in Potsdam. Rechts op de foto de krans, die de vereniging heeft aangeboden tijdens het korte oponthoud van de trein met de overledene op het grensstation Elten.

Nadat de NSDAP in 1933 de macht in Duitsland had overgenomen werd op 19 juni

een *Duitse Dag* gevierd rond de Lindeboom op de markt, die inmiddels tot Adolf-Hitler-Platz was omgedoopt, waarbij de SS, de SA, de Hitlerjugend, de NSBO (de gelijkgeschakelde NS-vakbond) en de kort daarvoor opgerichte *Kampfbund des Deutschen Mittelstandes* vertegenwoordigd waren.

In 1913 gingen alle oud-strijders-verenigingen op in de Kyffhäuser-Bund, die sinds 1933 geheel onder controle van de nazi's stond.

Heel Elten liep uit om deelgenoot te zijn van de aanbieding van de krans aan de overleden keizerin.

Embleem van de Kyffhäuserbund.

In 1943 liquideerde Hitler ook deze overkoepelende oud-strijdersorganisatie. De lokale veteranenverenigingen bleven wel bestaan en werden in de eindfase van de oorlog tot *Volkssturm* omgevormd, waar alle mannen tussen 16 en 60, die een wapen konden dragen bij werden ingelijfd. Op last van de Geallieerde Controleraad werden dit soort verenigingen in 1945 verboden en ontmanteld.

Tegenwoordig heeft Elten geen *Kriegerverein* meer. De tradities inclusief vaandel, exercities en kanongebulder worden verder in stand gehouden door de plaatselijke Schuttersvereniging, die zich vanaf haar oprichting in 1928 bewust distantieerde van politieke doelen..

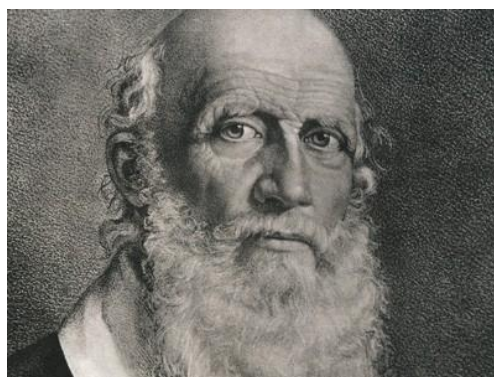
Am Siegesbaum

Op menig Duits dorps- of stadsplein is nog een *Friedensbaum* aan te treffen. Vaak een Lindeboom, soms ook een eik of een kastanje, meestal geplant omstreeks 1871. Een enkele keer worden ze onverbloemd *Siegesbaum* genoemd, wat ze oorspronkelijk in feite ook waren. Frankfurt heeft zelfs een straat met de naam *Am Siegesbaum*.

Bij de wereldkampioenschappen atletiek in Berlijn in 2009 plantten 47 prijswinnaars een *Siegesbaum* als milieumaatregel. Het ging om olmen, linden, beuken, eiken en kastanjes. Ze staan nu in de buurt van het Olympiastadion in een *Allee der Sieger*. Ook andere Duitse steden hebben inmiddels een *Allee der Sieger* met *Ehrenbäume*. Zo zie je maar: een *Siegesbaum* hoeft niet altijd een negatieve connotatie te hebben, terwijl de omstreeks 1871 geplante *Friedensbäume* doorgaans bepaald geen bijdrage vormden aan de vreedzame coëxistentie tussen Frankrijk en Duitsland.

Eiken voor omstreden vrijheidshelden

*Friedrich Ludwig Jahn
1778 - 1852*

De alom in Duitsland geplante *Jahneichen* zijn sinds de jaren 70 al even omstreden als de hierboven beschreven *Friedensbäume*. Desondanks is Jahn na Goethe en Schiller nog steeds degene naar wie de meeste straten zijn vernoemd in Duitsland. Zelfs in Nederland draagt menige gymnastiekvereniging de naam van Jahn.

De originele 25 m hoge Jahneiche aan de rand van het Berlijnse park Hasenheide in de buurt van het voormalige vliegveld Tempelhof.

Turnvater Jahn was vooral in Pruisen de bijnaam voor de grondleger van de turnsport. Het Nederlandse woord *turnen* hebben wij aan Jahn te danken. Als vurige patriot en taalpurist hield hij niet van het Griekse woord gymnastiek. Hij koos voor de woordschepping *turnen*, afgeleid van *Turnier*, in de veronderstelling dat dat een authentiek Duits woord was. Wij namen het woord *turnen* van hem over. Wij spreken het alleen anders uit.

Friedrich Jahn was wat je noemt een eeuwige student. Hij bezocht 2 gymnasia, maar behaalde nooit een diploma. Daarna stond hij desondanks zeven jaar lang bij vier verschillende universiteiten ingeschreven, maar hij heeft nooit een studie afgemaakt. Van doorslaggevende invloed op zijn verdere ontwikkeling was zijn verblijf aan de universiteit van Greifswald, waar hij in 1802 colleges volgde bij Ernst Moritz Arndt, protagonist in het streven naar de Duitse eenwording in de 19^e eeuw.

In 1810 publiceerde Jahn zijn geschrift *Deutsches Volksthum*, waarin hij de nationalistische begrippen *Volksthum* en *Deutschthum* introduceerde, als reactie op de smadelijke Franse overheersing van Pruisen. Alleen vanuit het volk kon een nieuw Duits Rijk gerealiseerd worden. Alleen met een zelfbewust herenigd Duitsland kon deze ongewenste situatie worden overwonnen in zijn ogen: *Nichts ist ein Staat ohne ein Volk, ein seelenloses Kunstwerk; nichts ist ein Volk ohne Staat, ein leibloser luftiger Schemen, wie die weltflüchtigen Zigeuner und Juden. Staat und Volk in Eins ergeben erst ein Reich, und dessen Erhaltungsgewalt bleibt das Volksthum.*

In zijn pamflet manifesteerde Jahn zich in 1810 als een nogal xenofobe chauvinist, die lichamelijke tucht als middel aanpreept om het ideaal van een verenigde nationale Duitse staat te realiseren. Hij droomde van een *Großdeutschland* in pangermaanse zin. Daartoe rekende hij ook Zwitserland, Nederland, Luxemburg, Oostenrijk en Denemarken. Centraal in Duitsland moest aan de Elbe de nieuw te bouwen hoofdstad Teutona verrijzen. Het Groot-Duitsland dat hij voor ogen had, strekte zich uit van Geneve tot aan Memel (Klaipėda in Litouwen), van Fiume (Rijeka) tot Kopenhagen, van Duinkerken tot Sandomir (Sandomierz in Zuidoost-Polen). Het manifest *Deutsches Volksthum* diende als blauwdruk voor de opvoeding van Duitse studenten, die de voorhoede moesten vormen in de strijd tegen de Franse bezettingsmacht en in het streven naar een democratisch herenigd Duitsland.

Leutona die Hauptstadt von ganz Deutsch-
land, hätte liegen müssen an der Elbe, in einer
schönegezeichneten Gegend, ungefähr auf dem
halben Wege von Genf nach Memel; von Triest
und Fiume nach Kopenhagen; von Dänkirchen
nach Sandomir.

*Deutsches Volksthum,
p.114*

*Onlangs waargenomen huisopschrift in de buurt van Salzburg, dat
er van getuigt, dat de Groot-Duitse gedachte zoals die werd ver-
woord in Jahns verhandeling over het Deutsche Volksthum daar
kennelijk nog steeds openlijk wordt beleden.*

De gebieden met van oorsprong Germaanse bevolking zijn groen ingekleurd

Nog in hetzelfde jaar richtte Jahn in Berlijn een geheime *Deutsche Bund* op, die zich de bevrijding en vereniging van Duitsland tot doel had gesteld, geheim, omdat het in de Pruisische hoofdstad wemelde van de Franse spionnen.

In 1811 opende Friedrich Ludwig Jahn op de Berlijnse *Hasenheide* het eerste openbare turnterrein in Pruisen. De fysieke training van voornamelijk studenten op woensdag en op zaterdag was een eerste aanzet tot het oprichten van het vrijkorps Lützow, waartoe Jahn in 1813 in Breslau het initiatief nam, toen Napoleon aangeslagen terugkeerde uit Moskou. Deze eenheid van vrijwilligers bestond uiteindelijk uit 3500 man en heeft ook nog in Nederland geopereerd in de strijd tegen de Franse overheersing.

Nadat Europa zich had bevrijd van het Franse juk, richtte Jahn zich versterkt op de eenwording van Duitsland, als een democratische staat met een grondwet, een volksvertegenwoordiging en vrijheid van drukpers. De Pruisische koning Friedrich Wilhelm III zag dat als een revolutionaire bedreiging. Het werd Jahn door de Pruisische overheid niet in dank afgenomen, dat hij zijn ideeën deelde met de leerlingen van het Gymnasium *Zum Grauen Kloster* waar hij als docent was aangesteld. Met diezelfde leerlingen begaf hij zich regelmatig naar de *Hasenheide* om hen fysiek te oefenen voor de realisatie van zijn vrijheidsideaal. Het werd al evenmin gewaardeerd, dat hij zich positief had uitgelaten over de eerste grote patriottische studentenmanifestatie tijdens het *Wartburgfest*, waar o.a. de *Geschichte des deutschen Reichs* van de schrijver August von Kotzebue verbrand werd, waarin deze de spot dreef met de turnbeweging van Jahn. Kotzebue zag de universiteiten, de *Burschenschaften* (studentencorps) en de turnverenigingen als broeinesten van liberalisme en revolutie. Toen dezelfde Kotzebue door een fanatieke student twee jaar later werd vermoord, was voor de conservatieve Pruisische koning de maat vol. Jahn werd in hechtenis genomen, de *Burschenschaften* en openbare turnactiviteiten werden verboden. Pas 5 jaar later werd Jahn uit de gevangenis ontslagen, maar hij bleef wel onder politiebewaking en mocht zich niet langer in steden met een gymnasium of een universiteit ophouden.

Pas in 1840 werd hij gerehabiliteerd toen kroonprins Friedrich Wilhelm IV tot koning van Pruisen werd gekroond.

Als kroonprins was deze in 1811 nog aanwezig geweest bij de turnoefeningen van Jahn op de *Hasenheide*. Twee jaar later werd ook het verbod op het turnen opgeheven. Jahn ontving zelfs alsnog het ijzeren kruis van verdienste voor zijn inzet voor het Vrijkorps van Lützow, waarvoor hij als bataljonscommandant was opgetreden.

De ansichtkaart links toont Jahn met twee markante medestrijders in het vrijkorps van Lützow aan de voet van een

eikenboom: Links Friesen en rechts Körner. Beiden zijn in de vrijheidstrijd tegen de Franse overheersing gesneuveld. Zij kenden elkaar van de turnexercities op de Hasenheide in Berlijn.

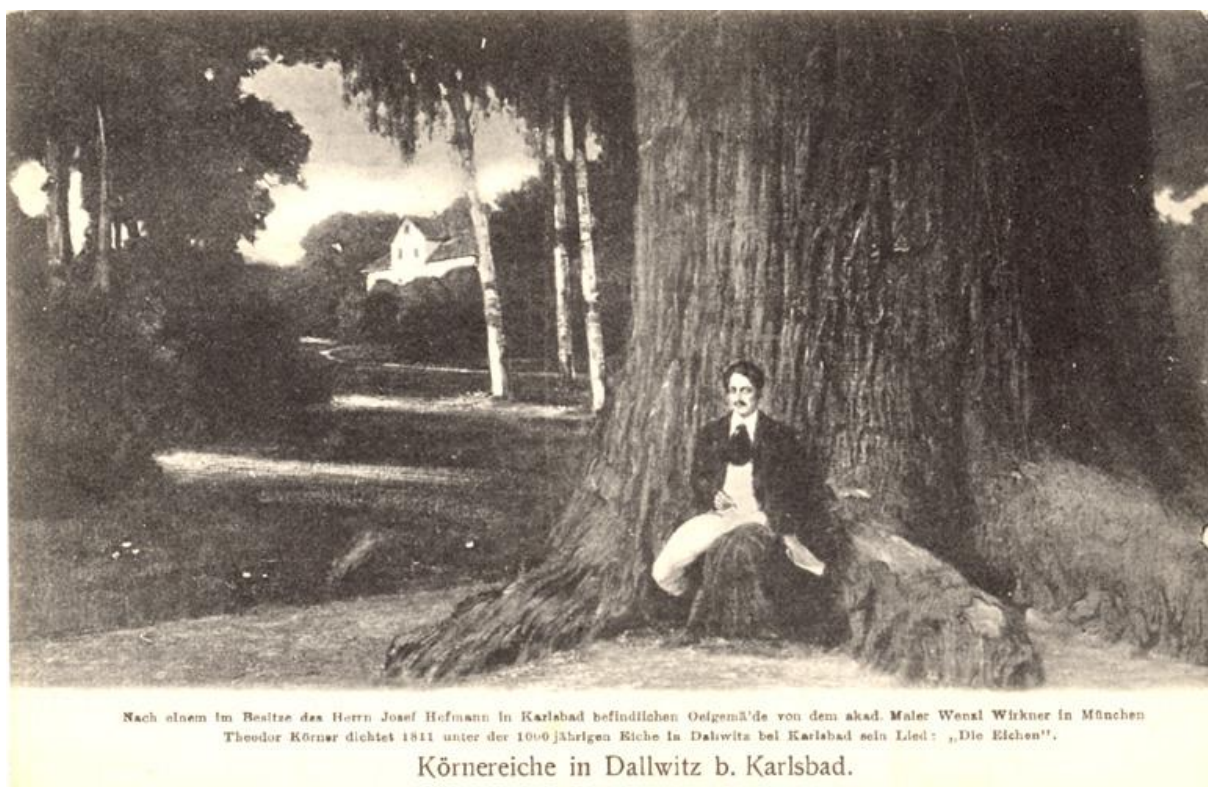
Körner was een zeer getalenteerde dichter en dramaturg. Al op 22 jarige leeftijd had hij een aanstelling als theaterauteur aan het *Burgtheater* in Wenen, maar hij gaf die positie op om zich in 1813 aan te sluiten bij het vrijwilligerscorps van Lützow, aanvankelijk als infanterist, maar dat bood hem niet voldoende uitdaging. Hij koos daarom kort daarop voor de cavalerie, omdat die

vaker bij schermutselingen met de vijand betrokken was, vaak achter de vijandelijke linies. In korte tijd bracht hij het tot adjudant van de bevelhebber, luitenant-kolonel Lützow. Nog in augustus van hetzelfde jaar sneuvelde hij door een Duitse kogel nadat hij eerder al ernstig gewond was geraakt door een Franse sabelhouw. Imposante bomen spelen een belangrijke rol in de biografie van Körner.

In 1811 werd Körner vanwege een ernstige ziekte door een tante in Karlsbad (in Bohemen) verpleegd. Toen het hem iets beter ging, maakte hij daar lange wandelingen o.m. naar een landgoed in het nabije Dallwitz. Onder de indruk van een 1000-jarige eik in het slotpark schreef hij het gedicht *die Eichen*.

Het huidige Tsjechische dorp Dalovice draagt de beroemde eik fier in het wapen.

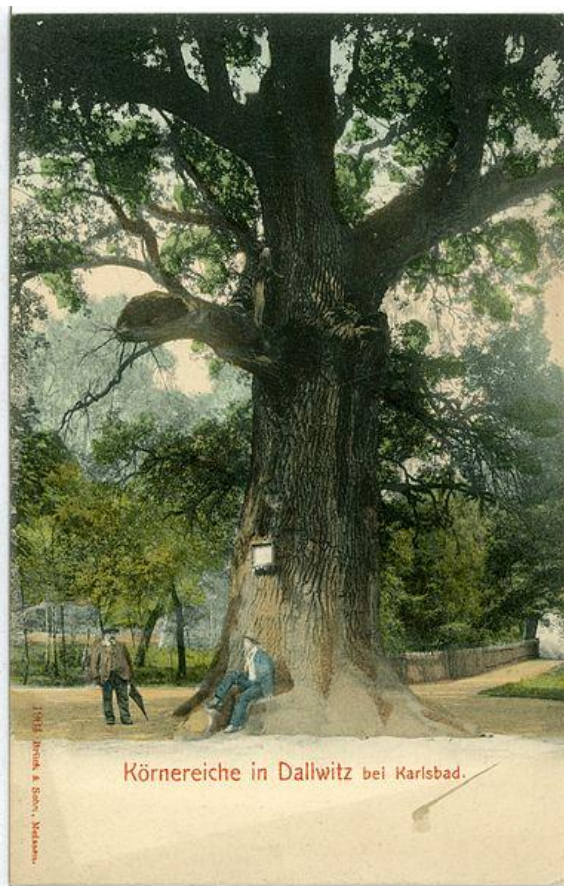

Schilderij van de 1000-jarige eik in Dallwitz, die Körner tot zijn gedicht *die Eichen* inspireerde. Eiken zijn voor Körner getuigen van de vergankelijkheid van het Duitse Rijk, dat in 1806 door de laatste keizer Franz I was ontbonden, nadat het feitelijk al uiteen gevallen was. Hij besluit zijn gedicht met de afsluitende verzen

Deutsches Volk, Du herrlichstes von Allen,

Deine Eichen stehn, Du bist gefallen!

waarmee hij het volk indirect lijkt op te roepen de orde te herstellen, verheven boven alle andere volkeren. Het hoeft niet te verbazen, dat dit soort denkbelden in combinatie met Körners heldendood de nationaalsocialisten tot voorbeeld diende. Er was daarom onder het naziregime een ware cultus rond figuren als Jahn en Körner waar te nemen.

Die Eichen

Abend wird's, des Tages Stimmen schweigen,
Röter strahlt der Sonne letztes Glühn;
Und hier sitz' ich unter euren Zweigen,
Und das Herz ist mir so voll, so kühn.
Alter Zeiten alte treue Zeugen,
Schmückt euch doch des Lebens frisches Grün,
Und der Vorwelt kräftige Gestalten
Sind uns noch in eurer Pracht erhalten.

Viel des Edlen hat die Zeit zertrümmert,
Viel des Schönen starb den frühen Tod;
Durch die reichen Blätterkränze schimmert
Seinen Abschied dort das Abendrot.
Doch um das Verhängnis unbekümmert,
Hat vergebens euch die Zeit bedroht,
Und es ruft mir aus der Zweige Wehen:
Alles Große muß im Tod bestehen!

Und ihr habt bestanden! - Unter allen
Grünt ihr frisch und kühn mit starkem Mut.
Wohl kein Pilger wird vorüberwallen,
Der in eurem Schatten nicht geruht;
Und wenn herbstlich eure Blätter fallen,
Tot auch sind sie euch ein köstlich Gut;
Denn verwesend werden eure Kinder
Eurer nächsten Frühlingspracht Begründer.

Schönes Bild von alter deutscher Treue,
Wie sie beßre Zeiten angeschaut,
Wo in freudig kühner Todesweihe
Bürger ihre Staaten festgebaut. -
Ach was hilft's, daß ich den Schmerz erneue?
Sind doch alle diesem Schmerz vertraut!
Deutsches Volk, du herrlichstes vor allen,
Deine Eichen stehn, du bist gefallen!

Körner draagt hier zijn kameraden van het vrijcorps von Lützow aan de voet van een eikenboom voor uit zijn *Kriegslieder*:

Das Lied von der Rache (Nach der Weise: »Am Rhein, am Rhein!«)

*Heran, heran! – Die Kriegstrompeten schmettern.
Heran! Der Donner braust! –
Die Rache ruft in zack'gen Flammenwettern
Der deutschen Rächerfaust!*

*Heran, heran zum wilden Furientanze, / Noch lebt und glüht der Molch!
Drauf, Brüder, drauf mit Büchse, Schwert und Lanze, / Drauf, drauf mit Gift und Dolch!*

*Was Völkerrecht? – Was sich der Nacht verpfändet, / Ist reife Höllensaat.
Wo ist das Recht, das nicht der Hund geschändet / Mit Mord und mit Verrat?*

*Sühnt Blut mit Blut! – Was Waffen trägt, schlägt nieder! / 's ist alles Schurkenbrut!
Denkt unsres Schwurs, denkt der verrat'nen Brüder / Und sauft euch satt in Blut!*

*Und wenn sie winselnd auf den Knien liegen / Und zitternd Gnade schrei'n –
Laßt nicht des Mitleids feige Stimme siegen, / Stoßt ohn' Erbarmen drein!*

*Und rühmten sie, daß Blut von deutschen Helden / In ihren Adern rinnt –
Die können nicht des Landes Söhne gelten, / Die seine Teufel sind.*

*Ha, welche Lust, wenn an dem Lanzenknopfe / Ein Schurkenherz zerbebt
Und das Gehirn aus dem gespalt'nen Kopfe / Am blut'gen Schwerte klebt!*

*Welch Ohrenschmaus, wenn wir bei Siegesrufen, / Vom Pulverdampf umqualmt,
Sie winseln hören, von der Rosse Hufen / Auf deutschem Grund zermalmt!*

*Gott ist mit uns! – Der Hölle Nebel weichen, / Hinauf, du Stern, hinauf!
Wir türmen dir die Hügel ihrer Leichen / Zur Pyramide auf!*

*Dann brennt sie an, – und streut es in die Lüfte, / Was nicht die Flamme fraß,
Damit kein Grab das deutsche Land vergifte / Mit überrahein'schem Aas!*

Verrassend, dat dit soort sinistere krijgsliederen, waarin het Duitse volk, gevoed door wraakgevoelens, onomwonden wordt opgeroepen de strijd tegen de vijand aan te gaan, gewoon via Amazon te koop wordt aangeboden.

In de huidige perceptie komt Körner als een tamelijk onbesuisde avonturier over. Nog maar half genezen van de kennismaking met een Franse sabel voegde hij zich weer bij zijn eenheid in Mecklenburg. Volgens de overlevering had Körner al kort voor zijn dood een voorgevoel van het naderend einde.

*Und schlägt unser Stündlein im Schlachtenrot,
Willkommen dann, sel'ger Soldatentod!*

(Körner: Männer und Buben – 1813)

Na een vermoeiende rit rustte hij uit bij een eik, toen hij plotseling werd overmand door doodsangst. Toen de ruiters hun weg weer vervolgden zou Körner hebben gezegd:

Wenn ich falle und ihrs möglich machen könnt, so begrabt mich dort, wo wir eben so schön ruhten.

Kort daarna werd hij getroffen door een Duitse kogel.

De groothertog van Mecklenburg werkte er aan mee, dat Körner onder de eik in Wöbbelin begraven werd, waar hij kort daarvoor gerust had. Körners vader, die ook zijn biografie schreef, droeg zorg voor een zijn zoon waardig grafmonument met zwaard en lier.

In Pruisen was men achteraf toch niet onverdeeld gelukkig met de onstuimige acties van het vrijkorps. Na de bevrijdingsoorlogen werd het opgeheven. Aan de 50ste sterfdag van Körner werd in Pruisen weinig aandacht besteed. Hij werd daar vooral gezien als een revolutionair, maar elders in Duitsland werden optochten en herdenkingsbijeenkomsten gehouden ter ere van de vrijheidsheld. Vooraan in de gelederen de burgerlijke elite, turners, zangers en schutters. Op diverse plaatsen werden eiken voor de patriottische dichter geplant, zoals in Braunsdorf in de buurt van Chemnitz (1863), in Dippoldiswalde (1913) bij Dresden, Bautzen (1863, alle drie in Sachsen), in Friedrichsroda (1863 -Thüringen), in het Frankfurter Stadspark en in de stadswijk Meidling in Wenen. Zelfs het complete omringende park is daar naar de *Freiheitsdichter* vernoemd. In Perlin in Sleeswijk-Holstein staat een 300 jaar oude eik die naar Körner is vernoemd.

Wenen- Meidling

Perlin

Die bomen kunnen er niets aan doen dat ze naar de hasardeur Körner zijn vernoemd. Bedenklijker is het dat nog steeds kazernes in Lüneburg, Aachen (vernoemd in 1889 op aanwijzing van keizer Wilhelm II) en Wenen de naam van het *Vorbild der patriotischen Kräfte*

dragen. Zeker, nadat de nationaalsocialisten Körner tot hun held hadden gemaakt. De beruchte rede in de Berlijnse sporthal, in 1943, waarin Goebbels het Duitse volk opriep tot de totale oorlog begon hij met de woorden *Nun, Volk steh auf und Sturm brich los!*, vrijwel letterlijk een citaat het gedicht *Männer und Buben* van Körner.

De viering van de honderdste sterfdag van Körner in 1913 viel aan de vooravond van de oorlog tegen Frankrijk. Aan het graf van Körner sprak een Pruisische militair: *wenn ein Feind an unseres Reiches Tore pocht, wenn unser Kaiser uns ruft, dann wollen wir, wie Held Körner, freudig Blut und Leben dahingeben für Deutschlands Freiheit und Ehre.*

Merkwaardig genoeg had Körner na de Tweede Wereldoorlog vooral heldenstatus in de DDR. In 1953 werd er zelfs een fakkeloptocht naar zijn graf in Wöbbelin georganiseerd. Nog in 1989 huldigde een officier van de Nationale Volksarmee Körner: hij had als "*Revolutionär seiner Zeit*" für die "progressiven Kräfte unseres Volkes" gevochten.

Tot slot mag hier niet onvermeld blijven, dat Körner ondanks zijn vroege dood ook nog een Lindenboom heeft geschoord en wel in Eichigt bij Hof. Aan de voet van deze boom zou hij namelijk in juni 1813 een nacht gebivakkeerd hebben.

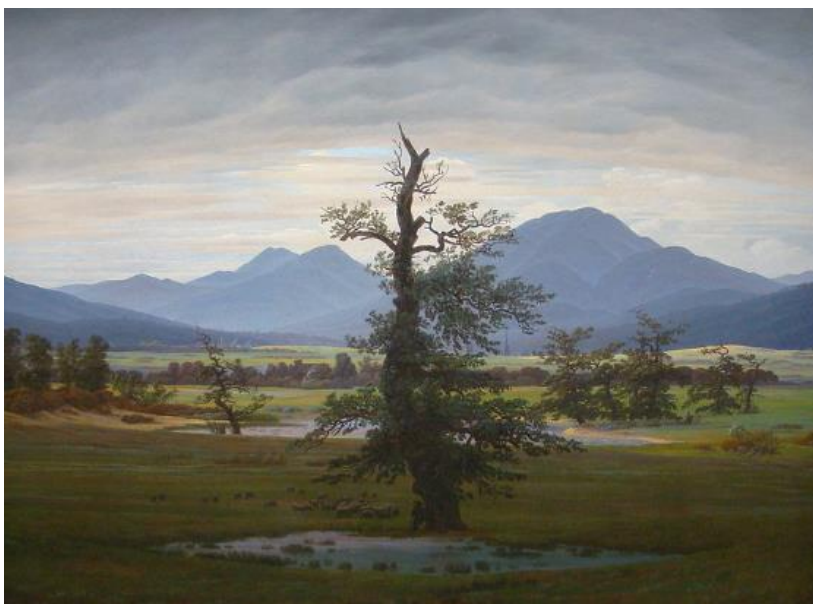
Het eikenblad roept associaties op met Duits nationalisme en militarisme. Ook in de DDR hadden de machthebbers geen afscheid genomen van het eikenblad, overigens evenmin van de *Stechschritt*. Sinds het opkomend nationalisme in de 19^e eeuw gold de eik als een *Duitse* boom. De Germanen associeerden het harde hout en het relatief laat vallende loof als symbolen van onsterfelijkheid en onverzettelijkheid.

*Verheerlijking van de eikenboom
De 1000-jarige eik, Karl Friedrich Lessing 1837*

Germania met eikenloof in het haar –Lorenz Clasen 1860.

Caspar David Friedrich 1822

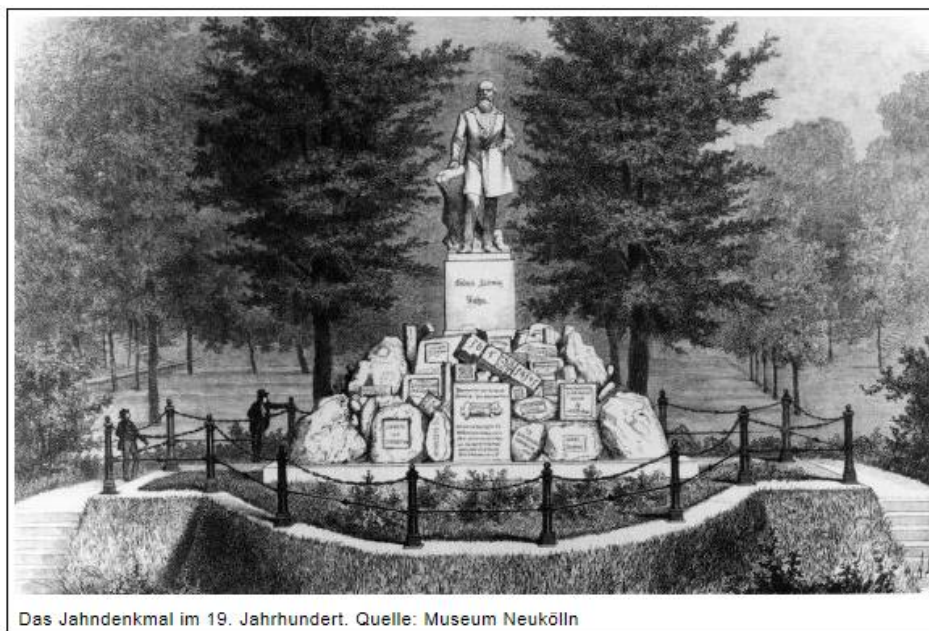
Barend Koekkoek

Na deze uiteenzetting over de *Körnereichen* keer ik toch weer even terug naar Jahn, die een langer leven beschoren was dan zijn strijdmakkers Friesen en Körner.

In 1848 viel hem toch nog de eer te beurt dat hij namens *Sachsen* naar het parlement van de Duitse Bond in Frankfurt werd afgevaardigd. Dat parlement hield zich o.m. bezig met het

formuleren van een grondwet voor het beoogde Duitse Rijk. De koning van Pruisen weigerde echter er zijn handtekening onder te zetten en hij was al evenmin genegen de hem door het parlement aangeboden keizerskroon te aanvaarden. Koning Friedrich Wilhelm IV zag het keizerschap als een door God gegeven opdracht uit handen van de Duitse vorsten. Een parlement, dat voornamelijk was samengesteld uit vertegenwoordigers van de burgerlijke klasse was daarvoor voor hem niet de juiste instantie. Bovendien zou het aanvaarden van de keizerskroon de relatie met Oostenrijk belasten, omdat de Duitse keizerskroon nog geen halve eeuw daarvoor nog door een Habsburgse vorst werd gedragen.

Das Jahnedenkmal im 19. Jahrhundert. Quelle: Museum Neukölln

Ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van de eerste turnoefeningen op de Berlijnse *Hasenheide* werd in het daar inmiddels aangelegde park in 1861 de eerste steen gelegd voor een Jahn-monument. Tussen 1819 en 1842 mocht de turnsport in Pruisen niet langer bedreven worden. Op het oorspronkelijke turnterrein stond alleen nog de Jahn-eik.

Het standbeeld van Jahn was op een wat rommelige stapel stenen geplaatst, voorzien van opschriften, die aangeleverd waren door allerlei Turnverenigingen. Zelfs vanuit de Verenigde Staten kwamen bijdragen

De verwachte bezoekersstroom ter gelegenheid van de Olympische Spelen in 1936 was aanleiding, om aan het gedenkteken een wat eigentijdser aanzien te verlenen, wat erop neerkwam, dat de los gestapelde gedenkstenen in een forse hoeveelheid beton werden verankerd, waarmee ook meer gelegenheid werd gecreëerd voor propagandistische bijeenkomsten van de NSDAP.

Al bij het Deutsche Turnfest 1933 in Stuttgart had Adolf Hitler opgeroepen tot een minuut stilte voor Jahn. Bij die gelegenheid werd de volgende oproep gedaan:

"Zurück zu Jahn, es gibt kein besseres Vorwärts! ... Wir können das Erbe Jahns nie in bessere und mächtigere Hände als die des Führers legen."

Ik kan mij overigens niet aan de indruk onttrekken, dat ons lesonderdeel *lichamelijke opvoeding* nog steeds getuigt van de invloed van Jahn ook in de Nederlandse samenleving. Tegenwoordig is gym een gebruikelijker aanduiding, hoewel het opvoedingsaspect de laatste jaren juist weer explicieter aandacht krijgt bij de gymlessen.

In de 50 km van de Nederlandse grens gelegen stad Wesel werd zelfs nog in 1952 door de plaatselijke turnvereniging een Jahn-eik geplant ter gelegenheid van diens 100ste sterfdag en in hetzelfde jaar werd in Oost-Berlijn een sportcomplex naar Jahn vernoemd.

Tegenwoordig is Jahn omstreden. Was hij een held, omdat hij zich met zijn turnbeweging en zijn engagement voor het vrijcorps von Bülow heeft ingezet voor de overwinning van de Franse overheersing? Was hij een vrijheidsstrijder, die heeft bijgedragen tot de eenwording van Duitsland, tot vrijheid van drukpers, tot de ontwikkeling van een parlementaire democratie in Duitsland? Was hij de

grondlegger van een liberale vooruitstrevende studentenbeweging, of was hij een brokkenpiloot, een extreme, xenofobe nationalist en rassist, die een dubieuze studentenvereniging aanzette tot het verbranden van onwelgevallige boeken? Waarschijnlijk was hij beide. De vraag is in welke richting de balans overhelt.

Heine voorspelde het al: ... *Das war ein Vorspiel nur, dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.*" - *Almansor* (1823). Terecht stelde daarom het initiatief *Sport ohne Turnväter* de vraag, of het niet tijd is het Jahnstadion in Oost-Berlijn te hernoemen nu het de komende jaren gerenoveerd zal worden.

Zorgelijk is de wijze waarop de *Österreichische Turnerbund* (ÖTB) nog steeds de gedateerde 19^e-eeuwse uitgangspunten van Jahn koestert. Alleen het verenigingslogo roept al onaangename associaties op met de huisstijl van de vooroorlogse *Deutscher Turnverein* die al in 1915 het devies huldigde: *Durch Reinheit zur Einheit*. Nog voordat de NSDAP bestond was het *Turnerkreuz*, het Turnerembleem bestaande uit 4 x een gestileerde *F* voor *frisch, fromm (ijverig), fröhlich, frei* omgevormd tot een soort hakenkruis.

Ook nu nog staat in de ÖTB-Leitsätze te lezen:

- *Der Österreichische Turnerbund (ÖTB) ist der Verband aller österreichischen Turnvereine, welche die Satzungen und Leitsätze des ÖTB anerkennen und auf den zeitlosen Grundlagen des Turnens nach Friedrich Ludwig Jahn aufbauen. Das Jahnsche Turnen vermittelt dem Menschen in seiner Körper-Geist-Seele-Einheit Gesundheit, Ausgeglichenheit und Lebensfreude.*
- *Der ÖTB sieht im freiwilligen Einordnen in die Gemeinschaft und in der Pflege der Kameradschaft ohne Unterschied von Beruf und Alter einen wesentlichen Sinn des Turnens.*
- *Der ÖTB will seine Mitglieder zu heimat-, volks- und staatsbewussten Menschen bilden.*
- *Der ÖTB sieht im Bekenntnis zum angestammten Volkstum die Voraussetzung für die Bewahrung der Vielfalt der Volksgruppen in Österreich. Er tritt für die Erhaltung, Pflege und Förderung des deutschen Volkstums und des überlieferten, heimischen Brauchtums ein.*
- *Der ÖTB erachtet es als seine Pflicht, die Heimat zu verteidigen ...*
- *Der ÖTB sieht die Familie als lebenswichtige Kern- und Keimzelle für Volk und Staat.*
- *Der ÖTB sieht in der einheitlichen Turnkleidung und in der Anrede »Turnschwester« und »Turnbruder« äußere Zeichen der Verbundenheit. Der Turnerwahlspruch lautet seit 1846 »Frisch, fromm, fröhlich, frei« (4-F-Turnerkreuz) und der Turnergruß seit 1817 »Gut Heil!«.*

SIEGER- UND EHRENABZEICHEN

01 Siegerurkunde weiß	A4 Vordruck weiß Best. Nr. 401100	0,12 €
02 Siegerurkunde farbig	A4 Vordruck farbig Best. Nr. 401200	0,25 €
03 Eichenbruch	5 Blätter, 1 Eichel Best. Nr. 402000	2,- €
04 Eichenkranz	18 Blätter, 2 Eicheln, 17cm Ø Best. Nr. 403000	3,50 €
05 ÖTB Anstecknadel	in Kupferschraube, 1,7cm Ø Best. Nr. 404000	2,50 €
06 Siegermedaille	inkl. Beschriftung & Emblem Best. Nr. 405000	3,35 €
07 ÖTB Anstecknadel	silber, 1,2 cm DM Best. Nr. 406000	2,50 €
08 Ehrenabzeichen silber/gold & Urkunde	A4 Vordruck silber Best. Nr. 407100 A4 Vordruck gold Best. Nr. 407200	2,90 € 2,90 €
09 Ehrenabzeichen silber/gold	2,1 cm DM, silber Best. Nr. 408100 2,1 cm DM, gold Best. Nr. 408200	2,30 € 2,30 €
10 ÖTB Urkundenmappe	A4, blau, für Urkunden Best. Nr. 409100	13,50 €

Voor sportieve prestaties looft de ÖTB eikenkransen en eikencorsages uit.

Turnersgroet sinds 1817

Turnerfest 2001 Salzburg - massaregie

De gymnasiasten en studenten die aan Jahn's turnoefeningen deelnamen, spraken elkaar met DU aan, wat aan het begin van de 19 eeuw geen vanzelfsprekendheid was. Zij droegen ook uniforme kleding om verschillen in stand te overwinnen en ze onderwierpen zich vrijwillig maar bindend aan het turnregime. Volgens de ÖTB verdienen die uitgangspunten nog steeds navolging.

De Oostenrijkse Turnersbond telt zo'n 60.000 leden. Het is dus niet een te verwaarlozen splinterorganisatie. In de jaren voor de Anschluss (1938) fungeerde de ÖTB als belangrijkste mantelorganisatie van de NSDAP in Oostenrijk. Na de oorlog werd de ÖTB op last van de geallieerden verboden. In 1952 werd deze koepelorganisatie heropgericht met een zetel in Linz zonder dat er sprake was van een duidelijke breuk met de eerder verboden organisatie. Dat was overigens typisch voor Oostenrijk. Oostenrijk bestond niet meer in 1938. De Oostenrijkse staat was derhalve de oorlog niet begonnen. De Oostenrijkers manoeuvreerden zich maar wat graag in een slachtofferrol.

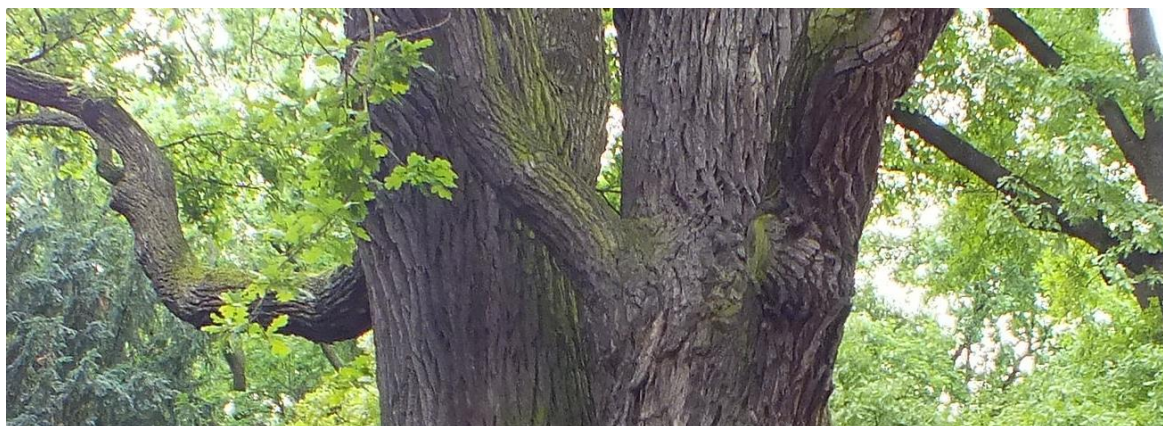
In deze context is het heel begrijpelijk, dat er kritische kanttekeningen worden geplaatst bij de waardering van Jahn. Het is daarom m.i. terecht, om de vraag te stellen, of het nog wel van deze tijd is een sportpark in de Duitse hoofdstad Berlijn nog langer naar Jahn te vernoemen.

De in 1955 vrijwillig naar de DDR geëmigreerde dramaturg Peter Hacks (1928-2003) was in zijn Essay *Ascher gegen Jahn* (1889) vrij stellig in zijn oordeel over Jahn::

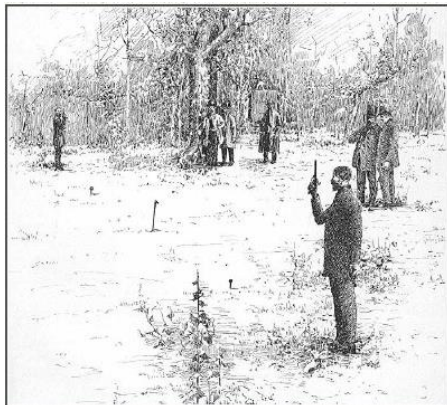
Ich zermartere mir ganz vergeblich den Kopf, welcher bestehenden Abteilung der Gesellschaft die Jahnsche Lehre hätte den mindesten Nutzen bringen sollen. [...] Indem Jahns Entwurf für keine Klasse taugte, taugt er für manche. Jeder Schwachkopf und jeder Betrüger kann ihn brauchen.

Het is duidelijk, dat Hacks weinig affiniteit had met Jahn:

Es gibt kaum eine geschichtliche Gestalt, an der alles abstößt. Irgendeinen menschlichen Zug hat ja sonst jeder, nur eben Jahn nicht. Wer so denkt wie Jahn, muß nicht auch noch sprechen wie Jahn, wer so spricht, muß sich nicht auch noch so aufführen, wer sich so aufführt, muß nicht auch noch so aussehen."

Oude bomen kunnen veel verhalen. Zo speelde zich aan de voet van de *Jahn-Eiche* in 1886 het duel af, waarin de officier Armand von Ardenne de rechter Emil Hartwich dodelijk trof. Fontane gebruikte deze affaire als motief voor zijn roman *Effi Briest*. Nadat von Ardenne 18 dagen had vast gezeten werd hij weer vrijgelaten en door Keizer Wilhelm I werd hij zelfs tot de rang van majoor gepromoveerd. Hij zou zijn militaire loopbaan uiteindelijk afsluiten als luitenant-generaal. Van zijn echtgenote –om wie het bij het duel ging, liet hij zich scheiden. Zij is in 1952 overleden, 99 jaar oud.

Duizenzjarige veemeik en andere *Gerichtseichen* en *Gerichtslinden*

Een *Femeiche* markeerde de plek waar vroeger een veemgericht werd gehouden. Dat was in Westfalen een openluchtrechtbank, die direct onder het gezag van de keizer viel en die daarom zelfs doodsvonnissen mocht uitspreken. Dat was opmerkelijk, omdat het uitspreken van een doodsvonnis normaliter aan de koning was voorbehouden. Deze vorm van lekenrechtspraak heeft tot in de 16^e eeuw bestaan, ook in Oost-Nederland (o.a. in Bredevoort). Het van oorsprong Nederlandse woord *veem* betekent zoveel als (geheim) broederschap van vrije boeren. Een aantal inmiddels verdwenen woorden is daarvan afgeleid zoals *vemen* (bestrafen, veroordelen), de *Vememeister* (de beul) en de *vemestat* (de vierschaar). Het veemgerecht bestond uit een vrijgraaf (dat was een ambtelijke titel, net als die van dijkgraaf) en een aantal vrijschepenen. In oorsprong stamt deze vorm van rechtspraak waarschijnlijk uit de tijd van Karel de Grote. Ook in de Germaanse periode daarvoor vond al een vorm van rechtsspraak in de open lucht plaats, meestal aan de voet van linden of eikenbomen, in combinatie met overleg over stamaangelegenheden, bijvoorbeeld over krijgshandelingen.

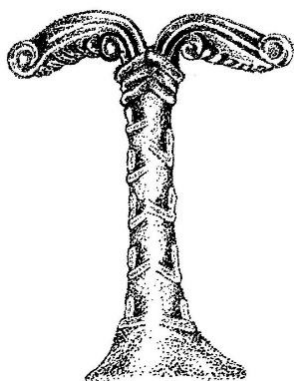
Gerechtsboom in Vollmarshausen (Noord-Hessen) in 1938. In 2015 moest de Lindeboom helaas geveld worden, daar deze door schimmel was aangetast. Het omringende plein wordt ook Schöppensitz of Thingplatz genoemd.

Vaak duurde dat soort bijeenkomsten, die *ding* (samenkomst) werden genoemd meerdere dagen. Op de eerste dag werd er bij het overleg stevig alcohol genuttigd om de tongen lost te maken, maar beslissingen werden pas de volgende dag in nuchtere toestand genomen, althans zo beschrijft Tacitus dit soort sessies in zijn werk *Germania*. In het Nederlands kennen wij nog woorden als *ding*, *kort geding* en *bedingen*, *afdingen*, die samenhangen met deze vroege vorm van rechtspraak. In het Duits zijn weer andere verwante woorden bewaard gebleven zoals: *(un)bedingt*, *dingen*, *Bedingung*, *unabdingbaren* en *dingfest*. Ook de naam van het dorp *Dingden* (bij Wesel) is

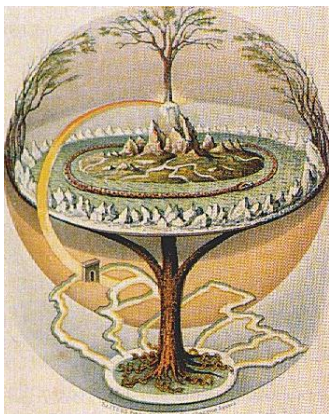
daarvan afgeleid. Niet voor niets heeft dit plaatsje een gerechtsboom in het wapen. De straat naast de dorpskerk draagt de naam *Thingstraße*. Een ding was een mannenaangelegenheid en dan alleen voor vrije mannen. Een dinggebied kwam overeen met een stamgebied, tenzij dat erg groot was, dan werd het opgesplitst. De plekken, waar men bijeenkwam moesten eenvoudig te vinden zijn. Vandaar dat er vaak gekozen werd voor een locatie bij een markante vrijstaande boom, zo mogelijk op een heuvel. Tijdens dit soort bijeenkomsten gold binnen een met zwerfkeien of

hazelaartakken afgezet terrein de dingvrede, wat betekende, dat de leden van de betreffende stam elkaar daar de kop niet in mochten slaan.

Een markant punt voor dergelijke Germaanse stambijeenkomsten was ook de *Irminsul*, wat zoveel betekent als *grote zuil*, een verticaal opgetrokken naar boven uitkragende zuil, die als het ware het hemelgewelf droeg, ook wel *Weltenbaum* genoemd, althans zo stelde zich een sinister semiwetenschappelijk gezelschap onder aansturing van SS-voorman Himmler de legendarische zuil voor, als een soort tegenhanger van het christelijke kruis.

In zijn streven ook de Saksen onder zijn gezag te brengen en tot het christendom te bekeren liet Karel de Grote liet hem in 872 neerhalen bij één van zijn expeditie tegen de heidense Saksen. Het is niet zeker waar dit Germaanse heiligdom heeft gestaan. Waarschijnlijk op een heuvel bij Obermarsberg ten oosten van het Sauerland.

Verwant met de Irminsul was het beeld dat de Germanen hadden van de wereldboom, die diep in de aarde wortelde en met zijn hoge takken het hemelgewelf droeg. Die boom droeg ook wel de naam *Yggdrasil* en werd vooral verbonden met de es.

Vanuit de Noord-Germaanse mythologie, zoals die ons via de Edda is overgeleverd, weten wij meer over de voorstelling die de Germanen hadden van deze Boom des Levens. Het zou niet alleen de eerste boom op aarde zijn, maar ook de grootste en de mooiste. Zijn takken strekten zich uit over de hemel. Op de takken een adelaar. De boom verbond de Midgaard (waar de mensen leven) met de Asgaard (godenverblijf) en de onderwereld.

Yggdrasil had drie grote wortels, die achtereenvolgens naar Jötunheim, (het rijk der reuzen), naar Niflheim (waar zich een draak ophield) en naar Asgard (het rijk van het godengeslacht van de Asen). Onder de takken van deze boom hielden de goden rechtszittingen. Wodan zou een oog geofferd hebben en zou zich 9 dagen lang aan de Boom des Levens hebben opgehangen om toegang te verkrijgen tot de geheime kennis aan de wortels van Yggdrasil. Daarom spreekt men ook over de Boom der Kennis en Yggdrasil wordt daarmee tot offerboom. Volgens de Edda is Yggdrasil de plaats waar het ding van de goden plaats vond. In feite zijn de Irminsuk, de Donar-eiken en de gerechtseiken en -linden die ons zijn overgeleverd een concrete belichaming van de mythische Boom des Levens.

De veemeik in Erle

Een van de meest indrukwekkende veemeiken kan worden bewonderd in het dorpje Erle in de buurt van Bocholt. De ouderdom wordt geschat op 600 tot 1500 jaar. Daarmee zou het de oudste eik van Duitsland zijn. De leeftijd is moeilijk vast te stellen omdat er alleen nog wat fragmenten bewaard zijn gebleven van de buitenzijde van de boom, die wel duidelijk maken wat voor omvang deze boom moet hebben gehad. Hij heeft alleen al een diameter van 3 meter, De omvang van de stam is 12 meter. Als de stam nog intact zou zijn geweest, dan zou het de dikste boom van Duitsland zijn. Ondanks de gehavende staat draagt hij elk jaar nog een volle bladtooi. Het is gedocumenteerd, dat hier nog in de 16^e eeuw een veemgericht bijeenkwam.

Vroeger werd deze boom ook wel als raven-eik aangeduid en de omgeving als Asenkamp, hetgeen verwijst naar de Germaanse mythologie. De raaf is het symbool van Odin, de god van de oorlog en de dood, en de Asen vormden een Germaans godengeslacht, wat aanleiding geeft tot het vermoeden dat hier al in de Germaanse tijd een thingplaats was. Volgens een sage trad Wodan zelf als rechter op. Hij werd daarbij begeleid door de raven Hugin (gedachte) en Munin (Herinnering), aan wie Wodan zijn kennis ontleende. De naam Wodan zou verwant zijn aan onze woorden *woede* en *woensdag*. Wodan woont in Asgard. Oude gebruiken bij de plattelandsbevolking in de oorspronkelijk door Saksen bewoonde gebieden lijken hun wortels te hebben in het Germaanse geloof. Zo wordt bij het slachten van een varken de baarmoeder in de bomen geworpen voor de raven.

In de 15^e eeuw werden de veemgerechtshoven geleidelijk overgenomen door de landsheer. Daarbij zal een rol hebben gespeeld, dat veemgerechten geen hogere instantie accepteerden, waardoor de landsheer geen grip meer had op de rechtspraak. Daarnaast speelde ook de inkomstenfactor een rol. Rechtspraak leverde vanwege de opgelegde straffen geld op. In

Westfalen waren hier en daar nog tot in de 19 eeuw veemgerichten operationeel. Het ging daarbij echter slechts om geschillen en strafzaken van geringe orde. Met de komst van Napoleon werd een einde gemaakt aan deze middeleeuwse vorm van rechtspraak.

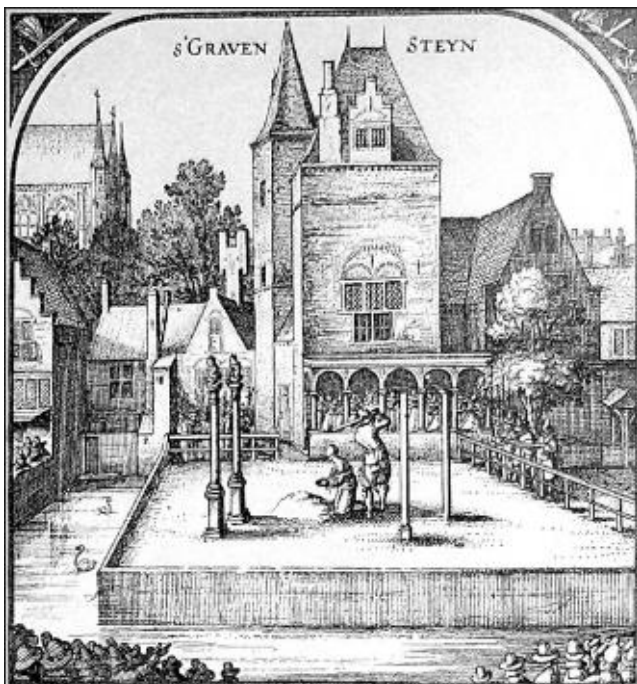
De veemeik van Erle omstreeks 1900

Onder de eik kwam de vrijstoel bijeen rond *den vryen Stoel tum Aßenkampe*. Dit was een grote zwerfsteen. De vrijgraaf en 6 schepenen schaarden zich rond de vrijstoel bij het bepalen van de strafmaat voor opgebrachte vermeende misdadigers. Wie niet verscheen werd vogelvrij verklaard. Bij dageraad begon de zitting. Viermaal per jaar kwam de vrijstoel bijeen. De aanduiding van de vrijstoel als stenen gerechtstafel werd overgedragen op de uitvoerende personen en later op het gebied waarvoor het veemgericht bevoegdheid had. Die gebieden kwamen doorgaans overeen met gouwen uit de tijd van Karel de Grote. De vrijgraaf kon zijn vrijgraafschap verpanden. Zo trad de graaf van Kleef in 1335 op als vrijgraaf

in Erle en in 1375 werd die rol waargenomen door de burchtheer van Raesfeld. De stenen vrijstoel van Erle werd einde 18e eeuw als gedenkteken bij een brug over de Lippe bij Dorsten opgesteld. Britse militairen gooiden de steen in 1945 in de rivier. In 1819 heeft de latere koning Friedrich Wilhelm IV aan een gedekte tafel met twee generaals ontbeten in de holle ruimte in de boom.

Al in het Oude Testament is sprake van rechtszittingen onder een boom. Ook bij Germaanse stammen vond rechtspraak in de open lucht plaats. Het was letterlijk een openbare aangelegenheid. Het begon met de Germaanse ding en ging in de middeleeuwen verder onder *Gerichtslinden*, voordat er ook in plattelandsdorpen stadhuizen werden gebouwd. In de 13^e eeuw werd het voordien mondeling overgeleverde recht in de Sachsenspiegel opgetekend. Daarin staat vermeld, dat er drie maal per jaar een rechtszitting plaats vond. In steden waren doorgaans geen markante lindebomen beschikbaar en er waren meer middelen beschikbaar voor een alternatieve oplossing voor de locatie van de vierschaar: de zogenaamde *Gerichtslaube*, een open galerij waar recht werd gesproken en waar de vonnissen ook vaak in de directe nabijheid werden volstrekt.

Het 's Gravensteen in Leiden en de vierschaar bij het oude stadhuis in Amsterdam waren daar een voorbeeld van.

Ook Berlijn had bij het in 1270 gebouwde stadhuis zo 'n open *Gerichtslaube*. Aan het einde van de 17^e eeuw werd het stadhuis uitgebreid en kreeg ook de *Gerichtslaube* aan de buitenzijde een barok aanzien. Binnen bleef de gotische structuur van de middeleeuwse vierschaar bewaard. Toen in de 2^e helft van de 19^e eeuw het huidige *Rote Rathaus* werd gebouwd, werd het oude stadhuis gesloopt. Alleen de historische *Gerichtslaube* werd geconserveerd en aan keizer Wilhelm I geschenken voor wie het in het park Babelsberg weer in de oorspronkelijke gotische open galerijvorm werd gereconstrueerd.

Toen in de DDR het besluit viel rond de Nicolaaskerk een historiserend buurtje te projecteren, was daar ook plek voor een reconstructie van de *Gerichtslaube*, dit keer in vroegbarokke half open uitvoering. Bij de graafwerkzaamheden voor een nieuwe Berlijnse metrolijn kwamen heel verrassend de fundamenten voor de dag van de originele vierschaar.

stadhuis in Kalkar uit 1656 is te zien, dat de Gerichtslinde op barokke wijze in lagen gesnoeid is.

Midden op het fraaie Marktplaats van Kalkar staat een stokoude gerechtslinde.

In een archiefstuk is gedocumenteerd, dat de linde in 1545 is geplant. Hij is nu dus een kleine 500 jaar oud.

In de 17^e eeuw werden de gerechtszittingen verplaatst naar de halfopen 4-schaar, die links naast het stadhuis was gebouwd en nog later vonden de zittingen plaats in de schepenkamer in het stadhuis zelf.

Op de afbeelding van het stadhuis in Kalkar uit 1656 is te zien, dat de Gerichtslinde op barokke wijze in lagen gesnoeid is. Men noemde dat *Stufenlinden*. Lindenbomen leenden zich daar uitstekend voor en het was in die dagen mode.

Het kleine bouwsel achter de Linde tegen de stadhuismuur was de vierschaar.

Bij openbare rechtszittingen werd de ruimte rond de boom met 4 'geschoen' touwen (vierschaar) afgezet.

Daarbinnen gold gerechtsvrede, wat betekende dat je er betamelijk moest gedragen.

Jan de Beijer bezocht de Markt in Kalkar in 1744. Zijn impressies legde hij in de schets linksonder vast.

De gerechtslinde voor het stadhuis heeft hier nog maar in 2 kransen.

De aanwezigheid van vrouwe Justitia op het portaal van het

stadhuis van Kalkar maakt duidelijk, dat de rechtszittingen niet langer in de open lucht plaats vonden.

Meestal werd er recht gesproken onder lindebomen, soms eiken, of andere bomen. De grote hoogten die linden kunnen halen in combinatie met hun snelle groei en hun lange levensduur zullen ertoe hebben bijgedragen, dat zij als gerechtsboom bijzonder geschikt waren. Mogelijk heeft ook de veronderstelling dat lindebomen *Wahräume*, waarheidsbomen, zouden zijn, bijgedragen tot de voorkeur voor linden. In tegenstelling tot de rechtspraak onder de veemeiken, ging het bij de rechtspleging bij Gerichtslinden meer om alledaagse spelregels in het dorpsleven. Oude gerechtslindebomen zijn o.m. bewaard gebleven in: Bargischow, Birnfeld, Castell, Collm, Frankfurt am Main, Göttingen am Leineberg, Großgoltern, Herzogenreuth, Hohenpöhl, Kalkar, Kierspe, Müden an der Örtze, Neuenrade an der Feldkirche (Neuwied), Hemmendorf (Salzhemmendorf), Schaumburg, Upstedt en Warmen.

Ook de Linde in Schenklengsfeld, wellicht de oudste boom van Duitsland, diende als gerechtslinde. Oorspronkelijk stond er ook nog een schandpaal bij opgesteld.

Gerichtslinde in Schenklengsfeld bij Bad Hersfeld in Oost-Hessen

Vaak worden dit soort oeroude bomen als 1000-jarig aangeduid, maar de meeste monumentale linden en eiken zullen dat niet halen. Te groot is de kans, dat ze vanwege hun hoogte voortijdig door de bliksem worden getroffen, of dat ze door insecten of schimmels worden aangetast. De takken worden op den duur zo zwaar dat ze weg-scheuren onder hun eigen gewicht, of de bomen gaan geleidelijk scheef hangen, waardoor de sapstroom bekneld kan raken. Aan de

boom in Erle is al sinds de 19^e eeuw veel gedokterd om dit beschermde natuurmonument in leven te houden. De boom heeft inmiddels een 2^e kroon aangemaakt, nadat de eerste is weggebroken. Vroeger dan alle andere eiken in de directe nabijheid loopt de veemeik in Erle uit. Mogelijk is dat een gunstige factor geweest voor de lange levensduur van deze boom, omdat de insectenstroompas op gang komt, nadat deze boom bij het uitlopen een voorsprong heeft kunnen nemen, waardoor de boom mogelijk minder kwetsbaar is voor aantasting door insecten.

Bij de gerechtslinde van Göttingen kwam tot 1824 het *Leinebergische Landgericht* bijeen. In 1859 vond zelfs nog een openbare terechtstelling plaats. Het betrof de dienstmeid Friederike, die haar baas, bakker Siebert uit Münden, vergiftigde, omdat hij zijn belofte niet was nagekomen om haar te huwen. Tot leeringhe ende vermaeck moesten alle dienstbodes uit de regio getuige zijn van het schouwspel van de terechtstelling. Met een zwaard werd Friederike door de beul onthoofd. Haar rijkelijk vloeiende bloed werd opgevangen en door omstanders opgedronken in de veronderstelling dat het een heilmiddel was tegen tuberculose en andere kwalen.

Danslinden

Bij de Germanen waren Lindebomen heilig. Terwijl de eik als een mannelijke boom werd beschouwd, gold de linde als vrouwelijk. Deze werd met Freya, de godin van de liefde geassocieerd. *Lind* betekent zacht, mild, als in het werkwoord *lindern*. Diverse vrouwennamen bevatten verwijzen naar de lindeboom: Sieglinde, Rosalinde. De hartvormige bladeren en de opvallende geurende bloei in de zomer zullen daartoe bij hebben gedragen. De dans rond de liefdesboom was een huldiging van de liefde volgens een vast ritueel. Van Luther stamt de uitspraak: *Denn unter der Linde pflegen wir zu trinken, tanzen, fröhlich sein, denn die Linde ist unser **Friede- und Freudebaum***, in tegenstelling tot het eerder besproken eikeblad.

De dansboom in Peesten bij Kulmbach

Een heel bijzonder fenomeen zijn de danslinden in Franken. Dat zijn kunstig geleide linden met danspodia midden in de kroon. Ze deden namelijk niet alleen dienst als gerechtsboom, maar vormden ook het middelpunt van het dorpsleven. Alleen in Franken en in Thüringen zijn er nog enkele bewaard gebleven. Een trap leidde naar de dansvloer, waar soms een aparte ruimte was aangebracht voor de muzikanten. De dansvloer werd gedragen door een vakwerkconstructie die zelf weer werd gedragen door zandstenen zuilen. De

vloeren werden er alleen ingelegd voor het jaarlijkse dansfestijn, om te voorkomen, dat de lagere takken te weinig licht kregen. Soms werd er ook onder de geleide linden gedanst zoals in Effeltrich.

De danslinde van Effeltrich met op de achtergrond de weerkerk van het dorp in Franken. In het schootveld van de weerkerk erachter moest deze gerechts- en danslinde teruggesnoeid worden. Over 15 machtige takken van wel een meter dik spreidt de boom zich uit. De ommuring markeert hem als gerechtslinde. Daar de takken op de steunen rusten moest er in dit geval onder de takken

gedanst worden. De boom zou in 1014 door keizer Heinrich II en keizerin Kunigunde geplant zijn ter gelegenheid van de stichting van het bisdom Bamberg.

De volksmond zegt over de lindeboom: *300 Jahre kommt sie, 300 Jahre bleibt sie, 300 Jahre geht sie*. De lange levensduur van deze boom heeft te maken met het feit, dat de boom zelf nieuwe wortels vormt, waaruit weer een nieuwe kroon kan ontstaan als de oorspronkelijke boom door storm, blikseminslag en veroudering gehavend is,

In 1823 schreef Wilhelm Müller één van de bekendste Duitse volksliederen waarin de Lindeboom wordt bezongen:

Der Lindenbaum – Wilhelm Müller – 1823

Am Brunnen vor dem Thore / Da steht ein Lindenbaum:
Ich träumt' in seinem Schatten / So manchen süßen Traum.

Ich schnitt in seine Rinde / So manches liebe Wort;
Es zog in Freud und Leide / Zu ihm mich immer fort.

Ich mußt' auch heute wandern / Vorbei in tiefer Nacht,
Da hab' ich noch im Dunkel / Die Augen zugemacht.

Und seine Zweige rauschten, / Als riefen sie mir zu:
Komm her zu mir, Geselle, / Hier findst Du Deine Ruh'!

Die kalten Winde bliesen / Mir grad' in's Angesicht;
Der Hut flog mir vom Kopfe, / Ich wendete mich nicht.

Nun bin ich manche Stunde / Entfernt von jenem Ort,
Und immer hör' ich's rauschen: / Du fändest Ruhe dort!

De componist Franz Schubert schreef in 1827 de melodie bij het lied. Friedrich Silcher schreef het in 1846 om in een 4-stemmige versie.

De Comedian Harmonists zongen eveneens
Am Brunnen vor dem Tore, da steht ein Lindenbaum... (1935)

<https://www.youtube.com/watch?v=pS3WCmlRu8I>

In de 18^e eeuw werd de lindeboom vooral geassocieerd met de liefde maar ook met de (zelfgekozen) dood.

De Latijnse naam voor *linde* is *tilia*. Aan die Latijnse naam hebben wij het woord *subtiel* te danken. Het komt van *judicium sub tilia*, rechtspraak onder de linde, m.a.w.: een subtiele uitspraak is een weloverwogen uitspraak onder het wakend oog van de wijze lindeboom.

In Galenbeck staat de enige danslinde van Mecklenburg-Vorpommern. In 1993 is die gerestaureerd waarbij de onderste takkenkrans is verwijderd. Voor zover de geleide takken 3 kransen vormden stonden die voor de Asgaard, de Midgaard en de Onderwereld. Gedanst werd op de Midgaard onder het rijk der goden en boven de onderwereld.

oorlogsjaren toen er een dansverbod gold. In Limmersdorf wordt momenteel ook het *Deutsche Tanzlindemuseum* opgebouwd.

[Limmersdorf](#) (Oberfranken)

In 2014 werd de Limmersdorfer *Lindenkirwa* (= kerkwijdingsfeest) voor de regio Franken als één van de 27 gebruiken in Duitsland in de Nationale Lijst van het Immateriële Patrimonium opgenomen. Sindsdien wordt de danslinde in Limmersdorf door velen beschouwd als „*Baum der Franken*“. De boom werd in 1684 geplant, mogelijk ter gelegenheid van de ontzetting van Wenen na de slag bij de Kahlenberg tegen de Turken. Indertijd werden er wel meer Turken-linden geplant, de bekendste in Ottendorf in de Haßberge (Noord-Franken).

Het 5-daagse kerkwijdings-feest van Limmersdorf vindt plaats in de laatste week van augustus. Van tevoren worden er 4 *Platzburschen* en 4 *Platzmädchen* geselecteerd. Die moeten het feest organiseren. Zij leggen ook de vloer in de boom en plaatsen de trap. Als het feest begint trekt de muziek door het dorp om de *Platzburschen* naar het ouderlijk huis van de *Platzmädchen* te begeleiden. Daar wordt een serenade gegeven. Er volgt een *Ehrentrunk* met de heer des huizes en een *Ehrentanz* met de moeder voordat de dochter meegetroond wordt naar de boom, waar dan eerst in het zand aan de voet van de boom een *Platztanz* gedanst wordt, een wilde *Galopp* in 2-kwartsmaat, want er moet veel stof opwarrelen om de demonen uit de onderwereld te verjagen...

Inmiddels heeft Limmersdorf ook een *Tanzlindemuseum*, waar o.m. 2 nieuwe linden zijn aangeplant, om te demonstreren hoe de takken gesnoeid, geleid en ondersteund moeten worden om op den duur een danslinde te verkrijgen voor het nageslacht. Het is al net als bij bosbouwers, die nooit het beoogde eindresultaat van hun werk zullen aanschouwen.

An der Tanzlinde 5
Vrij toegankelijk.

Niet alleen Limmersdorf houdt deze oude traditie in ere, Hier en daar wordt hij weer opgepakt, o.a. in Langenstadt, Peesten en Effelder (Thüringen); en in Bärstadt bij Wiesbaden werd in 2012 ook

een danslinde ingewijd, een vertederend initiatief, maar ik geloof toch, dat ze dat daar maar beter aan de Franken over kunnen laten..

De dansboom op het dorpsplein in Effelder werd in 1707 geplant en in 1751 was de boom zodanig gegroeid en geleid, dat er in gedanst kon worden. Dat wordt een *Plantanz* genoemd, omdat het op het Plan, het dorpsplein plaatsvindt, waarmee dan uitdrukkingen als

- *etwas auf den Plan bringen*
- *jemanden auf den Plan ziehen*
- *jemanden auf den Plan rufen*

helderder worden. Ongetwijfeld is het woord verwant met ons woord plein. Beide woorden hadden de betekenis van strijdperk en waren ontleend aan het Latijnse woord *planus*.

De voormalige richtsline en dansline van Isling is ongeveer 800 jaar oud. Hij heeft drie kransen. In 2016 werd deze Linde tot *Baum der Bayern* gekozen.

De dans-linde in Sachsendorf bij Coburg is in 1650 geplant.

geleid, zoals in Bärstadt (Hessen, 2004), Leeden (Westfalen, 2005), Limmersdorf II en III (1990/91 voor het Tanzlindemuseum als demonstratie-object), Limmersdorf III (1991), Selbitz (1997 Oberfranken), Wald (Baden-Württemberg 2008) en Rudolstadt (Thüringen 2014).

In de dans- en gerichtslinde in Langenstadt bij Kulmbach wordt sinds 2010 weer gedanst nadat de oorspronkelijke Linde bij een storm verloren was gegaan. In dezelfde gemeente (Neudrossenfeld) bevindt zich sinds 2014 ook een lindeboommuseum.

**Gemeinde
Neudrossenfeld**
- Lindenbaum-Museum -
Marktplatz 2c
95512 Neudrossenfeld
di-zo 11:00 tot 17:00 uur

De historische dansboom van Langenstadt, in directe nabijheid van de dorpsherberg *Zur Linde* ging in 1913 verloren.

Veel markante danslinden uit de regio kunnen in het museum in miniatuurformaat bewonderd worden.

Het museum maakt deel uit van een in 2010 gerestaureerde dorpsbrouwerij, waar nu weer een huisbrouwerij in ondergebracht is.

Op het terrein staat een 350 jaar oude danslinde, waarvan de onderste ring helaas verloren is gegaan.

De danslinde van Neudrossenfeld

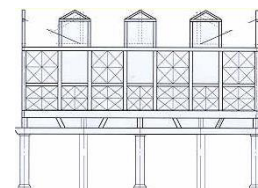
Niet zo ver van de Nederlandse grens staat in Rheine een imposante 200 jaar oude leilinde, die ook wel als danslinde wordt aangeduid. Ik heb daar vraagtekens bij. Niet elke leilinde is ook automatisch een danslinde. Daar in dit geval de takken op de ondersteuning rusten kan er hooguit zijn gedanst onder de linde.

Heel markant is ook de danslinde van Peesten bij Kulmbach.

Peestner Lindenbaum

De Lindeboom van Peesen is tussen 1550 en 1600 kort na de 30-jarige oorlog geplant. De gemetselde trap van deze monumentale danslinde stamt uit 1837. Hij stond er verloren bij toen het op 12 zuilen rustende raamwerk van de danszaal in de boom en de boom zelf na de 2^e wereldoorlog verloren waren gegaan. In 1951 werd een nieuwe boom geplant en in 2001 is de danszaal weer in oude luister hersteld.

Gerichtslinde in Birnfeld bij Schweinfurt

Topographie Dorflinden Dieter Wieland 2001

<https://www.youtube.com/watch?v=Fpta-WQDXA0>

Een poetische ode op de dorpslinde van Dieter Wieland (*1937), documentairemaker verbonden aan de *Bairischer Rundfunk*. Zijn documentaires zijn voor het merendeel vooral een pleidooi zijn voor het behoud van cultureel erfgoed. Landschappen zijn voor hem de basisvorm van onze cultuur.

Het dansen rond een boom roept associaties op met het dansen rond de vrijheidsboom. Dat kwam uit Frankrijk overwaaien met de Franse revolutie. Het waren vaak versierde dennen en sparren waaromheen gedanst werd. Soms namen de revolutionairen ook populieren omdat die naamverwantschap hadden met het volk (*peuple*). Die vreugdedansen hadden geen relatie met de veel oudere traditie van de danslinden in

Duitsland. Alleen in de gebieden, die de Fransen onder controle hadden, kwam dat voor. Elders was het verboden vrijheidsbomen op te richten

In 1832 werd het bij het *Hambacher Fest* nogmaals geprobeerd, als protest tegen de sociale en economische misstanden, maar dat werd ook al snel de kop in gedrukt door de Beierse overheid.

De Meiboom

De meiboom mag uiteraard niet ontbreken in dit exposé over de opmerkelijke Duitse boomcultus. Het oprichten ervan is een wetenschap apart.

Hier is de Burschenverein in Anzing aan de slag bij het oprichten van de boom rond 1 mei

In menige gemeente is het traditionele oprichten van de meiboom t.g.v. het meifeest inmiddels verboden, omdat het in het verleden nogal eens mis is gegaan. Een oud gebruik is het ook dat *Burschen* uit een naburig dorp proberen de geprepareerde boom aan de vooravond van de 1^e mei te 'stelen'. De boom moet daarom bewaakt worden. Wordt de boom dan toch nog ontvreemd, dan moet deze weer tegen afgifte van een flinke hoeveelheid bier 'teruggekocht' worden, om te voorkomen, dat de meiboom niet tijdig kan worden opgericht. Overigens is dit gebruik aan strenge regels gebonden. Wordt de diefstal nog binnen de dorpsgrenzen ontdekt, dan moet de gestolen

waar weer worden afgestaan. De boom mag niet worden beschadigd en hij mag ook niet gestolen worden, als hij nog niet gekapt is. Dat is houtdiefstal en daar wordt ook aangifte van gedaan..

Transport van een gestolen meiboom naar het buurdorp

Meestal is de boom voorzien van een groene top, een krans aan de top en een gekleurde band om de boom. Blauw is daarbij de traditionele kleur in Beieren en rood in Franken. Buiten Beieren krijgt de boom vaak een versiering met groen.

De dikke stam symboliseert de mannelijkheid terwijl de krans voor de vrouwelijke vruchtbaarheid staat, de banden voor groei en gezondheid. De stam moet voor de plaatsing geschild worden, want onder de schors kunnen zich demonen verbergen in de gestalte van kevers. Zonder groene spits heeft de boom zijn kracht verloren.

In sommige dorpen o.a. in Schwaben plaatsen jonge mannelijke dorpsbewoners een meiboom – meestal een berk - in de tuin van hun geliefde met de hulp van een paar kameraden. Dat zijn de zogenaamde '*Liebemaieren*'. Na een maand wordt de boom weer opgeruimd tegen afgifte van een krat bier voor de helpers en als het meezit een kus van de aanbestedene. Zo wordt er ook wel een meiboom geplaatst op het erf van jong gehuwden als uitnodiging om voor nageslacht te zorgen. Staat er een verdorde meiboom op een erf, dan is dat een ongunstig teken.

Vooral in de omgeving van de Harz, maar ook in Franken wordt de mei-viering verbonden met het Walpurgisfeest gewijd aan Walburga een Ierse heilige uit de 8^e eeuw. Voorafgaand aan de 1^e mei, de gedenkdag voor de heilige Walburgis, worden heksendansen opgevoerd. Vanuit Wernigerode vertrekt een stoomtrein afgeladen met heksen naar de dans in de maand mei op de *Hexentanzplatz* in Schierke aan de voet van de Brocken. De beschrijving van de *Walpurgisnacht* in Goethes Faust heeft veel bijgedragen tot de invulling van de *Tanz in den Mai* in de Harz.

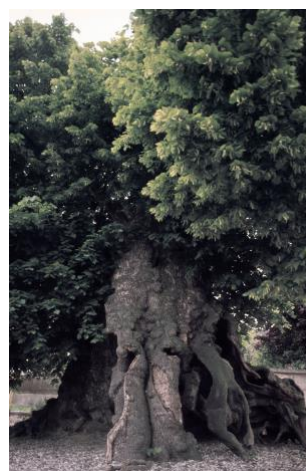

Aan het einde van de maand mei, of aan het einde van het zomerseizoen wordt de meiboom dan weer neergehaald. Soms wordt de boom dan per opbod verkocht als brandhout. Tegenwoordig hebben meibomen een permanent karakter, zoals in Oberndorf. Op de boom zijn dan allerlei dorpssymbolen of symbolen voor in het dorp uitgeoefende beroepen aangebracht. Ook ons dorp Elten heeft een permanente meiboom, waarop zich alle verenigingen in het dorp presenteren,

Tilly Eichen, de Tassilolinde en een boom gewijd aan Maria

30-jarige oorlog vernoemd zijn.

In het oosten van Duitsland staan enkele *Tilly eiken*, zoals de eik op de afbeelding links in Saksen-Anhalt. Het betreft wel een foto van ruim 50 jaar geleden. Het is niet helemaal duidelijk, waarom er eiken naar de legendarische keizerlijke veldheer uit de

De Tassilolinde in Wessobrunn

Tassilo III, Beierse hertog een neef van Karel de Grote, zou in de schaduw van deze linde uit hebben gerust van de jacht. Op het zachte mos en door het zachte ruisen van de bladeren viel hij in slaap. In zijn droom verscheen hem een engel, die sprankelend water door de handen liet glijden. Toen Tassilo ontwaakte, ontwaarde hij een bron om zijn dorst te lessen. Hij zag in de bron een teken van de hemel en stichtte bij de bron het klooster Wessobrunn.

Het klooster zou gesticht zijn in 753. Het is niet waarschijnlijk, dat de naar Tassilo vernoemde Linde zo oud is. Hoe oud de linde wel is, is niet meer vast te stellen omdat de kern is weggerot. De huidige boom is waarschijnlijk door nieuwe scheuten op het oude wortelstelsel ontstaan.

Afgaande op het wapen van het bedevaartsoord Marienbaum bij Xanten is de heilige Mariaboom daar een eik geweest.

In 1430 nam een kreuple herder in een droom een hoge eikenboom waar. In de stam leidde een trap naar de kroon, waar een Mariabeeldje zichtbaar werd. Hij kreeg de opdracht de boom in het nabije *Reichswald* te zoeken om Maria te vereren, dan zou hij weer genezen. Nadat hij de boom had gevonden, werd hij van zijn kwaal verlost. Acht jaar later liet de hertog van Kleef de boom vellen en op de plek waar deze stond, verrees een kapel. Om de bedevaart te reguleren stichtte Maria van Bourgondië, hertogin van Kleef, ter plekke in 1460 een klooster, dat tot de Napoleontische tijd heeft bestaan. Marienbaum groeide daarna uit tot het belangrijkste bedevaartsoord in het Nederrijn-gebied. Pas in de 18^e eeuw werd het door Kevelaar overvleugeld.

Konings- en keizereiken en linden

Op het kroondomein het Loo staat een koningseik, als herinneringsboom voor stadhouder/koning Willem III. Het is eigenlijk traditie, dat er herinneringsbomen worden geplant, als een landsvorst overlijdt of aftreedt. Vaak zijn het Hollandse linden, die ook wel koningslinden worden genoemd.

In Duitsland is dat uiteraard niet anders, alleen is de laatste vorst keizer Wilhelm II in 1941 overleden.

In Volkenroda in Thüringen staat bijvoorbeeld een ruim 600 jaar oude knaap van een konings-eik. Het is alleen niet duidelijk, of deze boom die titel draagt vanwege zijn koninklijke gestalte, of dat hij aan een Duitse koning moet herinneren.

Ook voor keizer Wilhelm I en keizer Friedrich III werden herinneringsbomen geplant ter herinnering aan hun geboorte, hun overlijden en hun troonsbestijging.

Keizer Wilhelm II komt er in dit opzicht wat bekaaid vanaf, omdat hij vanaf 1918 zijn toevlucht zocht in Nederland, waar hij zich overigens als rechtgeaarde Duitser ijverig met het omhakken van bomen op zijn landgoed bezig hield. Hij heeft ongetwijfeld meer eiken geveld, dan er ooit ter ere van hem zijn geplant. Wel zijn er in 1913 bomen voor hem geplant ter gelegenheid van zijn 25-jarig regeringsjubileum, kort voor de Grote Oorlog.

Keizer Wilhelm II beoefent zijn passie

Op de brink van het dorp Lübars in Berlijn werd keizer Wilhelm II in 1897 met een eik vereerd.

Dan is er nog een herinnerings-eik geplant voor keizer Wilhelm in Scharmbeck in Niedersachsen ter gelegenheid van diens geplande doorreis naar Bremerhaven in 1897. Beetje sneu voor de dorpsgemeenschap in Scharmbeck, dat de keizer verlaat was en daarom het hele dorp nooit heeft aangedaan. Het schamele eikje hebben ze toch maar tot wasdom laten komen, wat niet kon verhullen, dat het kruimelwerk bleef voor de keizer, en dat terwijl hij zich zelf zo had ingespannen om zijn voorvaderen te vereren met diverse uit eigen zak betaalde beeldengroepen.

In Aken staat zelfs een keizereik ter ere van tsaar Alexander, die zich daar in 1818 ophield.

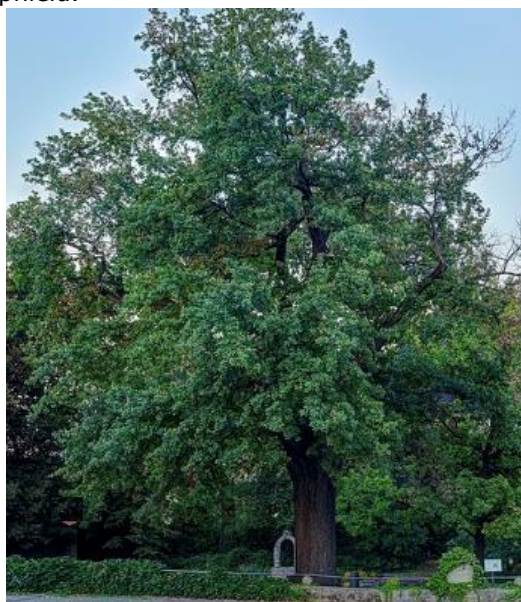
Luther-, Bismarck-, Goethe- en Schillereiken

Uiteraard kwamen ook andere volkshelden in aanmerking voor een herinnerings-eik, zoals Luther in

Wittenberg ter gelegenheid van zijn 400-ste geboortedag in

1883, maar er zijn ook Lutherbeuken en Lutherlinden.-

O.a. in Essen kan een Bismarck-eik worden aangetroffen, maar Bismarck wordt ook nog vereerd met een variant van de banketbakker, naar een recept van *Konditormeister Otto Janke* uit Glogau in Silezie.

Van de bekendste 'Goethe-Eiche' is alleen een stomp bewaard gebleven op het terrein van het concentratiekamp Buchenwald.

De SS had die *Dicke Eiche* laten staan. De geïnterneerden noemden hem naar Goethe, die vaak op de Ettersberg had gewandeld. In 1944 werd de eik bij een bombardement getroffen.

De Ettersberg lag een km of 8 van Weimar verwijderd, waar Goethe verbleef. Aan de voet van deze heuvel stond een klein buiten waar Charlotte

von Stein woonde met wie Goethe een verhouding had. Goethe zou onder de oude eikenboom zijn *Walpurgisnacht* geschreven hebben.

Volgens een legende zou het Duitse Rijk ophouden te bestaan, als de Dikke Eik zou sterven.

Deze Schillereiche werd in 1865 op de Schillerhöhe bij Stuttgart geplant. De boom diende als herinnering van Schillers eerste voordracht uit zijn werk *Die Räuber* (1782).

Schiller liest seinen Freunden Heeren, Heidecliff, Dannecker, Kapf, Schlotterbeck im Bopser Walde „Die Räuber“ vor.
Nach einer Zeichnung von F. Schiller aus dem Jahre 1782, nach einer Zeichnung von F. Schiller aus dem Jahre 1782, nach einer Zeichnung von F. Schiller aus dem Jahre 1782.

Schiller reciteert uit Die Räuber.

Voordat het stuk werd opgevoerd las Schiller het als student medicijnen voor aan zijn vrienden in het Bopser Wald, zoals de Schillerhöhe toen nog heette. Kort daarna vluchtte hij uit Stuttgart.

Honderdvijftig jaar na Schillers voordracht werd er een gedenksteen op de historische locatie geplaatst. Tussen 1913 en 1934 bevond zich daar ook een openluchttheater, waar stukken van Schiller, zoals *Die Räuber* werden opgevoerd.

Siegfrieds Lindeblad

Vergeefs heb ik gezocht naar een Lindeboom gewijd aan de drakendoder Siegfried, terwijl een neerdwarrelend onbenullig lindenblad uiteindelijk het doodvonnis van de edele *Recke* zou blijken te zijn.

Wellicht past zo 'n vrouwelijke boom ook niet bij zo 'n viriele held. Dat éne vrouwelijke lindeblad symboliseert juist zijn kwetsbaarheid.

Dan moet onze dappere strijder toch minimaal goed zijn voor een eik?

En inderdaad:

In de Taunus staat bij Hasselborn een *Siegfried-Eiche*. De verraderlijke moord vond plaats bij een bron in de Vogezen of in het Odenwald, voor zover wij ons oriënteren op het historische gehalte van het Nibelungenlied.

De berk

Net als de linde was ook de berk bij de Germanen aan de godin Freya gewijd. Eerder heb ik al uiteengezet, dat de berk in het dorpsleven rond 1 mei door jonge vrijgezellen gebruikt werd om genegenheid te communiceren jegens een aanbeden jonge dame in het dorp. Einen *Mai stecken*, heette dat. Je kon je er natuurlijk van af maken met een knullig uit het bos gejatte versierde berkentak, maar met een flinke boom maakte je uiteraard wel meer indruk.

In het bekende 15^e eeuwse Gelderse lied *Die winter is verganhen, ic sie des meien schijn ...*, wordt het oude gebruik van *den mei houwen* gethematiseerd.

Het lied is trouwens ontdekt door Hoffmann von Fallersleben, de auteur van het Duitse volkslied, die regelmatig naar Nederland kwam om oude Nederlandse handschriften te bestuderen. De melodie stamt uit de beroemde verzameling voor luit van Adriaen Smout, die in Leiden bewaard wordt in de Bibliotheca Thysiana. Als het lied van oorsprong Gelders is, dan betekent dat, dat het gebruik *den mei te houwen* ook daar voorkwam. In de

NS-tijd werd het uit volle borst gezongen door de *Hitlerjugend* en het stond ook in het liedboek van de *Bund Junger Mädel* en van de gelijkgeschakelde vakbond *Kraft durch Freude*. Het is niet verrassend, dat het NS-regime aan de haal ging met alles dat naar *Deutschtum* riekte.

1.

Die winter is verganhen, / ic sie des meien schijn, / ic sie die bloemkens hanghen, / des is mijn hart verblijt.

so ver aen ghenen dale / daer ist ghenoechlic sijn, / daer singhet die nachtegele, / also menich woudvogkelkijn.

2.

Ic wil den mei gaen houwen / al in dat groene gras / ende schenken mijn boel die trouwe / die mi die lieveste was, / ende bidden dat si wil comen / al voor haer vensterken staen / ende ontfanghen den mei met bloemen, / hi is so wel ghedaen.

3.

En doe die suiverlike / sijn reden hadde ghehoort, / doe stont si trurentlike, / met des sprac si een woort:

,ic heb den mei ontfanghen' / met groter eerwaerdicheit. / hi cust si aen haer wanghen / was dat niet eerbaerheit?

4.

Hi nam sie sonder truren / al in sijn aermkens blanc. / sie wachter op der muren / die hief op een

liet ende sanc: / ,en is daer iemand inne, / die mach wel thuiswaert gaen. / ic sie den dach op
dringhen /
al door die wolken claer.'

5.

,Och wachter op der muren / hoe quelstu mi so hart! / ic ligge in swaren truren, / mijn herte dat
lidet smert.
dat doet die alreliefste / dat ic van haer scheiden moet, / dat claghic god den heren / dat ic si laten
moet.'

6.

Adieu mijn alreliefste / adieu schoon bloemken fijn, / adieu schoon rosebloeme! / daer moet
ghescheiden sijn,
hent dat ic weder come / die liefste soudt ghi sijn, / dat herte in minen live / dat hoort jo altijd dijn.

De berk gold als een symbool van de vruchtbaarheid. Ze dienden ook als bakens langs donkere wegen, omdat ze met hun witte schors beter zichtbaar waren. Bij de processies rond Sacramentsdag worden de straten waarlangs de processie trekt vaak met berkentakken versierd.

Processie op Sacramentsdag in Mariazell

Met berkentakken versierde straten in de buurt van Linz (AU)

Ach Tannenbaum

De meest innige relatie hebben Duitsers misschien wel met de zilverspar. De Duitse benaming daarvan heeft in onze taal een algemeen aanvaard Germanisme opgeleverd.

Een 17^e eeuws Silezisch volkslied getiteld *Ach Tannenbaum*, werd in 1824 in Leipzig herschreven tot kerstlied. In die tijd begonnen beter gesitueerden met het optuigen van een kerstbomen in de woonkamer. Voor het eenvoudige volk was dat nog onbetaalbaar. Daar werd volstaan met wat sparrentakken, die ook wel als *Wintermaien* werden aangeduid.

Heiligabend 1897

Met het christelijke geloof heeft de kerstboom weinig van doen. Het opstellen van een kerstboom werd zelfs lang door de kerk tegengehouden, m.n. de Rooms katholieke kerk had meer met de kerststal. Het Vaticaan is er zelfs pas vrij recentelijk toe over gegaan een kerstboom op het Sint Pieterplein te plaatsen.

Het binnenhalen van groene sparretakken in noordelijke streken stamde al uit oertijden. Zij waren er een symbool voor dat de levenssapstroom nog niet verdroogd was. Zij waren een waarborg voor gezondheid en boden bescherming tegen boze geesten.

De sterappeltjes over een Zuckerbaum

De 24^e december begon in de katholieke kerk als gedenkdag voor Adam & Eva, Tot in de 19^e eeuw was een met appeltjes opgetuigde sparreboom eerder een herinnering aan de zondeval. Later kwamen daar noten, *Brezeln* en suikergoed bij.

De vroegste vermeldingen van kerstbomen binnenshuis stammen uit de 17^e eeuw. Vooral historische vermeldingen daarvan uit de Elzas zijn bewaard gebleven. Vanaf de 2^e helft van de 19^e eeuw werden er op grote schaal kerstbomen gekweekt. Vanaf die tijd werd de kerstboom in de woonkamer gemeengoed.

Het lijkt erop dat wij die gewoonte in Nederland in de loop van de 19^e eeuw over hebben genomen van onze Oosterburen. De kerstboom werd vervolgens bezongen met de traditionele Duitse ode aan de boom: *O, Tannenbaum ...*, vertaald als *O, denneboom*, terwijl de correcte vertaling, *o, sparreboom* evenveel lettergrepen telt en we toch echt net

als de Duitsers een zilverspar in huis haalden met kerstmis, althans, dat was vroeger ook bij ons traditie. Tegenwoordig staat bij 80% van de huishoudens een *Nordmantanne*, afkomstig uit het Sauerland, of uit Schleswig-Holstein.

Ook de kerstbal importeerden wij uit Duitsland. In het midden van de 19^e eeuw waren ze voor het eerst op de markt gebracht in Thüringen, waar nog steeds veel traditionele producenten gevestigd zijn. Aanvankelijk werd het spiegeleffect door bijmenging van zink en lood verkregen, wat niet erg

bevorderlijk was voor de gezondheid van de glasblazers. Nu heeft men daarvoor andere oplossingen gevonden.

Tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog vonden sommige Duitsers het wel een goed idee hun kerstboom met bommen en granaten en met ballen voorzien van hakenkruisen op te sieren. De kerstboom werd tot uithangbord van de politieke gezindheid. Er was kennelijk een markt voor.

De boom is aan trends onderhevig. Dat verlevendigt de handel. In dit soort Sinds enkele jaren is er ook een onschuldige komkommer als verkrijgbaar als kersboomversiering, een zgn. *Weihnachtsgurke*.

De kerstaugurk is met zijn groene kleur moeilijker te traceren, vooral als het om een kleinere uitvoering gaat. Wie hem vindt krijgt een extra cadeau. De Amerikanen verkopen de kerstaugurk als een Duitse traditie. De Duitse producenten weten nergens van. Hoe het ook zij - een Duitse fietsenfabriek in Prenzlau had al in 1909 een kerstaugurk in het assortiment staan.

LYRA-FAHRRAD-WERKE, HERMANN KLAASSEN, PRENZLAU
 Erstes, ältestes, größtes und leistungsfähigstes Spezial-Haus für Fahrräder, Sportartikel, Uhren, Goldwaren, Waffen, Spielwaren

Nr. 5045. Christbaumschmuck Ganz wunderbares Sortiment in allen Regenbogenfarben schimmernde Glaskugeln Länge bis ca. 10 cm. Karton mit 12 Stück. 85 Pfg.	Nr. 5046. Christbaumschmuck Dieses ganz reizende Sortiment aus Glasfiguren eignet sich besonders für kleine Kinder und hat im letzten Jahre ganz besonders Beifall gefunden. Alles ist beweglich und kann nach Belieben benutzt werden. Wirkung sehr schön. Karten mit 12 Stück. 85 Pfg.	Nr. 5047. Christbaumschmuck Prachtvollste in den prächtigsten Farben, leuchtend untergetrennt. Wirklich aparte Zusammenstellung. Reizende Wirkung am Baum. Größe ca. 10 cm. Karton mit 12 Stück. 95 Pfg.

Rainer Maria Rilke weidde in 1913 een mooi gedicht aan de *Adventsbaum*:

ADVENT

*Es treibt der Wind im Winterwalde
die Flockenherde wie ein Hirt,
und manche Tanne ahnt, wie balde
sie fromm und lichterheilig wird,*

*Und lauscht hinaus. Den weißen Wegen
streckt sie die Zweige hin – bereit,
und wehrt dem Wind und wächst entgegen
der einen Nacht der Herrlichkeit.*

De kerstboom wordt in principe pas kort voor Heiligabend opgesteld in Duitsland. Ik was 10 jaar met kerstmis als gids in Berlijn met de kerstdagen. Op de 24^e was de stad in de middag uitgestorven. De winkels en vrijwel alle horeca-gelegenheden waren gesloten. Alle

Berlijners maakten zich thuis op voor het kerstfeest. Omdat er toch niets te doen was in de stad, plande ik in arrenmoede maar een rondrit door Oost-Berlijn. Onder het socialistisch-realisme was het niet anders. Het viel mij alleen op, dat veel Oost-Duitse gezinnen de kerstboom nog aan de gevel van de *Plattenbauten* hadden hanggen. Waarschijnlijk hadden ze daar toen nog geen *Nordmannentannen*, maar een socialistisch kweeksel met garantie tot de voordeur. Kortom, een ideale manier, om als bezoeker van de gedeelde stad vast in de kerststemming te komen. Doorgaans

blijft de boom dan staan tot Driekoningen (6 januari).

Han Verschuur, 10 april 2018